

zbornik povzetkov

PRIHODNOST SLOVENSKE DRŽAVE BLAGINJE

MAŠA FILIPOVIČ HRAST IN TATJANA RAKAR (UR.)

Izdajatelj:

Založba FDV

Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana

Uredili:

Maša Filipovič Hrast in Tatjana Rakar

Oblikovanje in prelom:

Maja Mrzel

Publikacija je dostopna na elektronskem naslovu:

<https://www.fdv.uni-lj.si/zalozba>.

Ljubljana, 2017

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v

Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID: 291116032

ISBN 978-961-235-826-6 (pdf)

Zbornik povzetkov iz konference
PRIHODNOST SLOVENSKE DRŽAVE BLAGINJE
24. 5. 2017, FDV, Univerza v Ljubljani

Maj 2017

KAZALO

UVODNA NAGOVORA..... 3

Doc. dr. Anja **Kopač Mrak**, ministrica za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

Prof. dr. Rado **Bohinc**, Univerza v Ljubljani, dekan Fakultete za družbene vede

UVODNO PREDAVANJE 11

Izr. prof. dr. Maša **Filipovič Hrast**: Pogled ljudi na prihodnost slovenske države blaginje: predstavitev ključnih ugotovitev projekta NORFACE – Welfare states Future; Our children's Europe

DRUŽBENE NEENAKOSTI IN REVŠČINA..... 13

Okroglo mizo vodi: doc. dr. Tatjana **Rakar** (FDV)

Gosti: izr. prof. dr. Vesna **Leskošek** (FSD), Anita **Ogulin** (ZPM Moste), dr. Nada **Stropnik** (IER), mag. Martina **Trbanc** (IRSSV), dr. Andreja **Črnak Meglič** (Vlada RS), Martina **Vuk** (MDDSZ)

IZZIVI STARANJA PREBIVALSTVA 21

Okroglo mizo vodi: izr. prof. dr. Maša **Filipovič Hrast** (FDV)

Gosti: dr. Boris **Majcen** (IER), izr. prof. dr. Jana **Mali** (FSD), izr. prof. dr. Anže **Burger** (FDV), mag. Davor **Dominkuš** (MDDSZ), Tatjana **Buzeti** (MZ)

IZZIVI NA TRGU DELA..... 33

Okroglo mizo vodi: dr. Urban **Boljka** (IRSSV)

Gosti: Goran **Lukič** (Delavska svetovalnica), doc. dr. Miroljub **Ignjatovič** (FDV), doc. dr. Gorazd **Kovačič** (FF), Tin **Kampl** (Mladinski svet Slovenije), Peter **Pogačar** (MDDSZ)

Anja Kopač Mrak

ministrica za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti RS

Če se strinjamo, da je ena od ključnih nalog sodobne socialne države redistribucija virov med odvisnimi družbenimi skupinami in aktivnim prebivalstvom, lahko ugotovimo, da so se okoliščine, na katerih so temeljili začetki Bismarckove socialne države pred 150 leti, močno spremenili.

Podaljševanje življenjske dobe, ki je rezultat družbenega in gospodarskega razvoja ter napredka, prinaša pomembne spremembe v starostni strukturi prebivalstva. Upoštevajoč trende v pričakovanem trajanju življenja in rodnosti se bodo te spremembe v Sloveniji pokazale predvsem kot zmanjševanje števila prebivalstva v starosti od 20 do 64 let in kot povečevanje števila prebivalstva, starega 65 in več let. Te spremembe bodo izrazitejše že v obdobju do leta 2030, po projekcijah pa bo v Sloveniji leta 2060 skoraj 30 % prebivalcev starejših od 65 let.

Spremenjena razmerja med deleži mlade, srednje in starejše generacije bodo močno vplivali na posameznike, družine in družbo ter bodo zahtevali spremembe na različnih področjih. Številne pozitivne izkušnje tistih držav, ki te izzive že intenzivno rešujejo, nam kažejo, da demografskih sprememb ne smemo sprejemati kot nerešljiv problem, ampak so ta lahko nova razvojna priložnost za celotno družbo.

Da bi celovito naslovili te izzive, je Vlada RS sprejela **Strategijo dolgožive družbe**, ki postavlja vsebinski okvir za izvedbo potrebnih sprememb. Dokument vsebuje razvojna izhodišča, ključne poudarke nove paradigme, vizijo in cilje ter predloge možnih usmeritev. Razvojni cilji za uresničitev te strategije so:

- blaginja vseh generacij in dostojno ter varno staranje v domačem okolju;
- vključenost vseh generacij v ekonomsko, družbeno, socialno in kulturno življenje v skladu z njihovimi željami in potrebami ter medgeneracijsko sožitje;
- ohranjanje in izboljšanje telesnega in duševnega zdravja ljudi vseh starosti.

Zmanjševanje števila prebivalstva v starosti od 20 do 64 let bo v primeru nespremenjene strukture delovne aktivnosti, urejenosti trga dela in upokojitvenih pogojev v naslednjih desetih letih postalo omejitveni dejavnik za gospodarsko rast. Zaradi padanja deleža prebivalstva v starosti od 20 do 64 let moramo zagotoviti pogoje za aktivnost v vseh življenjskih obdobjih in jo spodbujati; oblikovati bo treba **tudi novo migracijsko politiko in spodbuditi priseljevanje delovne sile**.

Brez teh sprememb se bodo sistemi socialne zaščite soočali z vse večjim pomanjkanjem virov financiranja in naraščajočimi izdatki.

Dolgoročne projekcije izdatkov Evropske komisije kažejo, da bodo javni izdatki za financiranje sistemov socialne zaščite do leta 2060 v Sloveniji ob nespremenjenih politikah dosegli četrtnino BDP. Projekcije kažejo, da se bodo izdatki za pokojnine pri nas povečali najbolj med vsemi državami EU. To je odraz zgodnjega upokojevanja, kar je predvsem posledica pokojninske zakonodaje v preteklosti in tega, da so se največje generacije že upokojile in bodo zaradi podaljševanja življenjske dobe tudi dlje časa prejemale pokojnino.

Zadnja pokojninska reforma je uspela le odložiti povečevanje deleža izdatkov za pokojnine glede na BDP. Zato je ključnega pomena naše delo pri **Beli knjigi o pokojninah**, ki je podlaga za razpravo o upokojitvenih pogojih, odmerah in pokojninskega zavarovanja za različne skupine.

Ne smemo pozabiti, da so bili sistemi socialne varnosti na področju pokojnin, bolezni in invalidnosti večinoma vzpostavljeni konec 19. stoletja, ko je na trgu prevladovalo delo za nedoločen in polni delovni čas. Povedano drugače, socialna varnost je s takšnim sistemom lahko zagotovljena le tistim, ki imajo stabilno zaposlitev in ki redno plačujejo prispevke.

Medtem ko so socialni sistemi v Evropi še pred nekaj leti vzdrževali zavidljivo raven socialne varnosti in blaginje, danes temu ni več tako. Močna rast nestandardnih oblik zaposlovanja, ki jih prinaša tudi digitalizacija, pomeni, da vse večji delež delovne sile ne prispeva v uveljavljene sisteme socialne varnosti in jih ne koristi, npr. zavarovanje v primeru brezposelnosti ter zdravstveno in pokojninsko zavarovanje.

Na vprašanje, kaj je v Sloveniji socialno pravično, kaj pojmuje kot socialno državo in kaj je družbeno sprejemljivo, je težko odgovoriti, saj odzivi javnosti na koncept socialne pravičnosti ostajajo nejasni, predvsem ker se spreminjajo vrednote v populaciji in ker se krha družbena kohezija. Srednjeročno in dolgoročno je ključen problem socialne države spreminjanje glavnih predpostavk in pogojev, na podlagi katerih je socialna država zgrajena.

Ob spremenjenih pogojih, ki jih je prinesla ekonomska in socialna kriza, je bilo že samo zadrževanje obstoječih pravic velik izziv. Na eni strani padec BDP, na drugi povečane potrebe po transferjih. Z novo socialno zakonodajo in varčevalnimi ukrepi se je izrazito povečala ciljanost socialnih in družinskih transferjev ter usmerjenost ukrepov in transferjev na skupine z najnižjimi dohodki oz. najbolj ranljive skupine.

Do sedaj je prevladovala predvsem pasivna socialna politika, kjer je bil poudarek na transferjih, pri socialnovarstvenih programih pa na blažitvi situacij oz. kurativi. S tem se je sicer preprečevala absolutna revščina, relativne revščine pa ne moremo preseči. Ključen problem postaja socialna izključenost oseb z različnimi dolgotrajnimi socialnimi problematikami in dolgotrajno brezposelnih oseb, zato je nujno oblikovanje vse bolj aktivnega pristopa.

Številne študije (OECD 2016) kažejo, da neenakosti v mladosti in srednjih letih – ki se kažejo na področju izobraževanja, zaposlitve in dela ter dostopa do zdravstvenih storitev – bistveno vplivajo na pogoje življenja v tretjem življenjskem obdobju. Dejstvo je, da sedanje mlade generacije živijo v precej drugačnih pogojih, kot je to veljalo za prejšnje generacije, še zlasti za tiste, rojene neposredno po drugi svetovni vojni. Vstop na trg dela je danes za mlade mnogo težji, digitalizacija in avtomatizacije proizvodnje sta zelo spremenili svet dela, zaradi pogostih atipičnih oblik zaposlitve je njihova socialna varnost v starosti lahko vprašljiva. Čeprav bodo živeli dlje, pa bodo lahko bolj pogosto izpostavljeni obdobjem neaktivnosti, slabega plačila in novim zdravstvenim tveganjem.

Model slovenske socialne države sedaj v veliki meri temelji na sistemu obveznih socialnih zavarovanj, prek katerih s plačilom prispevkov delovno aktivno prebivalstvo v veliki meri omogoča relativno stabilno financiranje ključnih socialnih blagajn oziroma kritje socialnih tveganj. Vendar pa obstoječa ureditev že sedaj ne pokriva vseh potreb, saj je za financiranje pokojninske blagajne potreben transfer iz proračuna (1,3 mrd evra leta 2016). Ob spreminjanju starostne strukture prebivalstva in naraščanju izdatkov za pokojnine, zdravje in dolgotrajno oskrbo na eni strani ter ob naraščajočem obsegu negotovih oblik zaposlitev na drugi strani pa bodo te potrebe še večje in jih brez spremembe sedanje ureditve ne bo možno vzdržno financirati. Spremenjeno razmerje med aktivnim in neaktivnim prebivalstvom bo tako zahtevalo spremembe v delitvi

bremen za blaginjo vseh generacij.

Če želimo kot družba ohraniti najvišje možne standarde socialne države in države blaginje, so spremembe sistemov in trga dela nujne. Kljub temu in še posebej v zanosu uvajanja novih tehnologij ne smemo ogroziti strukture evropskega socialnega modela, ki temelji na močni javni udeležbi pri financiranju in zagotavljanju storitev splošnega pomena ter učinkovitih sistemih socialne varnosti.

Veseli me, da se spreminja tudi **dojemanje vloge socialne politike na evropski ravni**. Ta mora biti v prvi vrsti razumljena kot produktivni dejavnik gospodarskega in družbenega razvoja in ne kot strošek. Evropska komisija je aprila predstavila **predlog Evropskega stebra socialnih pravic**, katerega načela naj bi bila državam članicam EU skupna pri oblikovanju in izvajanju njihove zaposlovalne in socialne politike. Postati mora tudi referenčni okvir za pregled uspešnosti in pospeševanja procesov reform na nacionalni ravni. Vse preveč se je socialno politiko postavljalo ob bok fiskalni politiki in krčenju javnofinančnih izdatkov, s katerimi se razgrajuje socialna država. Socialna politika je ključno vezivo te družbe in ne smemo pozabiti, kaj smo skupaj že dosegli z zmanjševanjem razlik. Evropska kohezija je hkrati cilj in predpogoj nadaljnega evropskega povezovanja, katerega trdni del je tudi Slovenija.

Za blaginjo vseh generacij bo ključna socialna politika, ki bo sprejeta s konsenzom in na podlagi medgeneracijskega sodelovanja ter solidarnosti med vsemi generacijami. Ključno bo zavedanje širše javnosti in vsakega posameznika o pomembnosti teh sprememb in pomenu zavezanosti k skupnemu dobremu.

Kako do države blaginje?¹

Ne le povečana redistribucija, temveč tudi predistribucija

Pogoj države blaginje ni le povečana **redistribucija, temveč tudi predistribucija** to je pravičnejša razdelitev ustvarjenega že na podjetniški ravni, torej sprememba razmerja med kapitalom in delom v prid slednjega. To terja prilagoditev družbenega in ekonomskega ustroja modernega kapitalizma, na način, da poleg lastninske pravice uživa najvišje pravno varstvo tudi **pravica do rezultatov dela**. Le tako, da poleg kapitala tudi delo postane pravno varovani temelj prilaščanja in upravljanja v podjetju se lahko postopno **zaustavi poglobljanje dohodkovnih in s tem socialnih razlik** in vzpostavi temelje države blaginje. Poleg redistributivne vloge države, je za blaginjo ključno delavce postaviti v položaj, da sooblikujejo ekonomske predpostavke države blaginje v pravičnejšem razmerju prilaščanja in upravljanja v razmerju do nosilcev kapitala.

OECD ugotavlja, da so države z **več redistribucije bolj stabilne**, hkrati pa ne rastejo počasneje. Države z najvišjim GDP/p so hkrati lahko tudi na vrhu lestvice držav blaginje (Norveška), ni pa nujno (ZDA). Visok družbeni proizvod ni niti vzrok niti pogoj državi blaginje.

Izhodišče za spremembe je razumevanje, da je ima **človeško delo vse večjo vrednost** in, da vse več prispeva k ustvarjanju nove vrednosti v razmerju do vrednosti preostalih produkcijskih tvorcev. Človeško delo je namreč vse bolj kvalificirano, zanj je potrebna vse večja stopnja znanja in usposobljenosti ter specializacije. Temeljna sprememba ekonomskega sistema je **razumevanje človeškega dela kot samostojnega produkcijskega tvorca ter njegovo postopno vključevanje kot temelja upravljanja in prilaščanja**. Pričakovanja, da bo dekolonizacija in industrializacija tretjega sveta postopno zmanjševala dohodkovne razlike med državami in ljudmi so se izjalovila. V svetu se sicer zmanjšujejo razlike v stopnji industrializacije (konvergenca zaradi globalizacije), ne zmanjšujejo, temveč povečujejo pa se razlike v dohodkovni neenakosti, ker globalni družbeno ekonomski sistem temelji na mehanizmu, da **bogastvo ustvarja novo bogastvo (kapital, kot temelj upravljanja in prilaščanja)**.

Dohodkovna neenakost

Dohodkovna neenakost (dandanes daleč največja kot kadar koli) vpliva tudi na enakost možnosti: izobraževanje, dostop do sodobnih tehnologij, zdravstva, kulture, možnosti zaposlitve (blagostanje) se stalno povečuje: 8 najbogatejših Zemljanov ima premoženje, ki je po vrednosti enako kot preostala spodnja polovica človeštva (3,6 milijarde ljudi) (Oxfam, 2017). Najbogatejših 10 % v državah OECD ima v lasti polovico vseh gospodinjstev, medtem ko ima spodnjih 40 % v lasti vsega 3 %. Vrhnji 1 % ima v lasti 19 %

¹ Prispevek temelji na ugotovitvah avtorjeve raziskave o družbeni odgovornosti, ki je v celoti objavljena v knjigi: Bohinc, R. (2016): Družbena odgovornost. Založba FDV: Ljubljana.

vsega premoženja. Več kot 20 milijonov ljudi danes umira od lakote. V državah OECD je skoraj 40 milijonov nezaposlenih ljudi. Pričakuje se, da se bo nezaposlenost še povečevala in se zadrževala v najbolj prizadetih državah, tudi nad 20 %. Od zaposlenih pa so številni v prekarnem statusu, ki postaja vse izrazitejši spremljajoči pojav sodobnega kapitalizma. Neenaka distribucija koristi gospodarske rasti dokazuje, da kapitalistični ekonomski model ne daje koristi vsem ljudem; vse več prihodkov gre kapitalu v obliki rent, medtem ko plače stagnirajo, revščina pa se povečuje. Profitne stopnje so višje kot stopnje povečanja plač ali drugače: prihodki kapitala se povečujejo hitreje oz. bolj kot prihodki iz dela.

Povečana gospodarska rast se torej usmerja pretežno v dobičke nosilcev kapitala in manj ali nič v prihodke od dela. Na dolgi rok to socialne razlike povečuje v neskončnost, in je v nasprotju s politiko, da naj imajo od gospodarske rasti korist vsi ljudje.

Delež kapitala v razdelitvi dobička se povečuje, delež dela pa zmanjšuje, oboje neodvisno od vrednosti njegovega vložka oz. prispevka k produktu. Zato se dohodki nosilcev kapitala (bogatejših) vse bolj povečujejo, dohodki revnejših (nosilcev dela, delavcev) pa se ne povečujejo oz. se v razmerju do dohodkov kapitala zmanjšujejo. Poenostavitve merjenj s povprečji, ki zanemarljajo posamezne prihodkovne skupine, ne kažejo resnične slike družbene blaginje, ki jo prinaša gospodarska rast. Povečanje obsega trgovine ali npr. investicij ne more biti cilj sam zase. Izmeriti je treba tudi to, kakšno korist imajo od tega različne prihodkovne skupine. Cilje gospodarske rasti bi morali redefinirati in v ospredje postaviti blaginjo ljudi.

Gospodarska rast ni sama sebi namen

Biti mora v funkciji blaginje in ne neskončnega povečevanja dobičkov, ki se porazgubijo v davčnih oazah. Sistemski ukrepi in ukrepi ekonomske in razvojne politike bi morali vključevati tudi ukrepe zoper povečevanje dohodkovne in na splošno socialne neenakosti.

To pa pomeni ukrepanje v smeri **uravnoveženja dohodkov iz kapitala s dohodki iz dela** in priznanje, da je prav v nepriznavanju dela kot dejavnika nove vrednosti temeljni sistemski vzrok prihodkovne neenakosti. Pomeni, da bo zoper naraščanje razlik med ljudmi treba poseči po globljih, torej sistemskih prijemih glede razmerja med kapitalom in delom.

Povečana gospodarska rast se torej usmerja pretežno v dobičke nosilcev kapitala in manj ali nič v prihodke od dela. Na dolgi rok to socialne razlike povečuje v neskončnost, in je v nasprotju s politiko, da naj imajo od gospodarske rasti korist vsi ljudje.

Kriza družbene in gospodarske ureditve sodobnega sveta

Ponavljajoče se gospodarske krize imajo svoje globoke korenine v družbeni in gospodarski ureditvi sodobnega sveta in so posledica različnih dejavnikov, povezanih z nezaustavljivo slo po gospodarski rasti in dobičkih. Resnični vzrok ponavljajočih se gospodarskih stresov, ki se v zahodnem gospodarstvu pojavljajo z raznovrstnimi epicentri je v temeljih družbene in ekonomske ureditve globalnega kapitalizma, ki ima v sebi nepremagljive klice gospodarskih in socialnih neravnovesij, ki zaradi spremljajočega poglobljanja socialnih razlik in posledično posega v temelje demokracije občasno ustvarjajo politične pretrase.

Prevladujoči politični in ekonomski sistem, v katerem deluje človeštvo, sili v tekmo za povečevanje učinkovitosti in dobička, ki si ga razdelijo nosilci kapitala; razlika med bogastvom in revščino je vse večja in se nezaustavljivo povečuje. To vse bolj širi in pogloblja napetosti med ljudmi, družbenimi skupinami, sloji, ki niso niti ideološke niti religiozne ali drugače kulturne narave.

Vse večji del človeštva na robu preživetja ob neizmerno bogati peščici lastnikov večine svetovnega bogastva. Vse večja komunikacijska povezanost in vse višja kulturna raven ter ozaveščenost človeštva, kot posledica tega, v popolnosti globalno razgalja bedo množic in privilegije elite. Spopad za spremembo razmerij v družbi in sistema, ki takšno poglobljanje razlik poganja, je odprt in bo vse bolj grob in nepopustljiv. Socialna razklanost človeštva že posega v sfero človekovih pravic in dostojanstva najrevnejših ter splošno depriviligiranih slojev.

Nov razvojni model mora upoštevati velike premike, ki jih v organizacijo človeške družbe, predvsem v sferi proizvodnje, prilaščanja in upravljanja, terja skokovit tehnološki razvoj. Ta terja postopno prenovo tisočletne dogme, na kateri so bili zgrajeni vsi dozdajšnji družbenoekonomski sistemi, tj. da je lastnina, ko se pretvori v gospodarsko funkcijo in postane kapital, edini legitimni in zato tudi edini zakoniti temelj upravljanja in prilaščanja, ter da delo, pa naj bodi še tako visokokvalificirano to ni, ampak je le produkcijski tvorec, ki se po najnižji možni ceni najame na trgu. Vsebuje načine premagovanja te dogme, ki že stoletja generira nezaustavljive dohodkovne neenakosti med ljudmi, ki v sodobnem času preraščajo v nepomirljive socialne razlike in družbene neenakosti. Nov razvojni model uvaja razvojni pristop: gospodarska rast za vse ljudi.

Družbeno odgovornejša razdelitev na državni in korporativni ravni

Tako kot v svetu na splošno se tudi v Sloveniji **dobički povečujejo hitreje od plač in drugih socialnih prejemkov** in transferjev, kar dolgoročno povečuje socialne razlike in hromi socialno državo. To je treba spremeniti z različnimi mehanizmi vključevanja dela v prilaščanje ustvarjene vrednosti in krepitev ravni socialne države.

Donos od skupnega ekonomskega vložka kapitala in dela ne more pripadati le kapitalu, ampak tudi delu. Uveljaviti moramo takšne vrednote pravičnosti sodobne družbe, da se **presežek iz gospodarjenja (dobiček) razdeli po načelu in v razmerju vložnega kapitala ter vložene vrednost dela**. K novi vrednosti ne prispeva le kapital, ampak tudi delo; z uveljavitvijo spremenjenega modela distribucije dobičkov se bo postopno vzpostavila dohodkovna enakopravnost in omejilo naraščanje dohodkovnih razlik.

Spremenjeni temelji prilaščanja v korporacijah bi morale temeljiti tudi na načelih deležništva namesto izključno delničarstva in preseganju načela maksimiranja vrednosti samo za delničarje. Kratkoročno ustvarjanje vrednosti za delničarje bi morala zamenjati dolgoročnost trajnostnega socialnega razvoja in družbene odgovornosti z enakovredno porazdeljenimi tveganji in s koristmi za vse deležnike. **To bi zagotavljalo dolgoročno stabilne donose od kapitala in od dela.**

Instrumentalno je treba v tej funkciji treba prilagoditi korporativno zakonodajo (uveljavitev deležniške korporacije ter delavsko kapitalске in delavske korporacije) ter zakonodajo s področja javne in korporativne družbene odgovornosti in ekonomske demokracije ter socialne ekonomije.

To je pot rešitve paradoksa, v katerem se je znašlo človeštvo zaradi prevelike učinkovitosti prevladujočega ekonomskega sistema pri ustvarjanju socialnih razlik znotraj človeštva. Prelomno je najti novo ravnovesje v distribuciji ustvarjenega dohodka med kapitalom in delom. Teoretični ali matematični modeli, ki se ukvarjajo s tem vprašanjem, doslej niso dali odgovora kako pravilno (pravično) ovrednotiti prispevek k ustvarjeni vrednosti in na tej podlagi plačilo za vloženo delo in plačilo za vloženi kapital. Ker razmerja med kapitalom in delom ni možno izmeriti po načelu prispevka, je potrebno s pravno normo določiti spremenjena pravila o udeležbi pri dobičku ter o upravljanju korporacij v smereh, ki vodijo k uravnoteženju dela in kapitala in uzakonitvijo korporacijsko pravnih podlag deležniškega kapitalizma.

Ne smemo obviseti na **preživelih, izključno kapitalskih modelih upravljanja**; ponuditi moramo nove institucionalne rešitve in družbene inovacije za miren prehod v drugačen, tj. vsestransko (gospodarsko, socialno, ekološko, trajnostno) vzdržen družbeni (in ekonomski) red. Poleg čisto kapitalskih in čisto delavskih je treba **uveljaviti tudi kombinirane kapitalsko-delavske pravnoorganizacijske oblike gospodarskih subjektov (pluralizem korporativnih oblik)**, ki upoštevajo zahteve različne kvalifikacijske strukture in različnega prispevka dela ter kapitala k ustvarjanju nove vrednosti. Zato je potrebna sprememba korporativne in delovne zakonodaje.

Vzpostaviti moramo zakonski okvir, v katerem bi se **delniške družbe lahko preoblikovale v moderne deležniške korporacije**, ki bi delovale po načelih, ki presegajo danes prevladujoče načelo maksimiranja vrednosti le za delničarje, ter v ospredje postaviti tudi druge deležnike v ustvarjanju nove vrednosti. Ureditev mora temeljiti na izhodišču, da v korporacije ne investirajo in **v njih tvegajo le večinski delničarji, ampak tudi manjšinski delničarji, zaposleni, dobavitelji, kreditorji, lokalne in širše skupnosti**.

Nova izhodišča glede razmerij med delom in kapitalom morajo dati odgovore na vprašanja, **kako nagraditi deležnike za njihove vloške**, da bodo nagrade in spodbude ekonomsko enakomerno razporejene in da bodo omogočile dolgoročno uspešen trajnostni ter na inovacijah temelječ razvoj pa tudi izboljšanje njihovega standarda.

Na korporativni ravni v globaliziranem (čezmejnem, več nacionalnem) gospodarstvu pravni red ne dohaja intenzivne gospodarske prepletenosti med razvitim in manj razvitim delom sveta, ki temelji na interesih in pravicah iz kapitala. **Nižji standard varovanja človekovih pravic v državah z nizkim GDP/c** ter prevladujoči interesi in pravno varstvo kapitala pred delom, ne vplivajo le na raven države blaginje, temveč povzročajo množične kršitve človekovih pravic. Interesi, ki jih varuje mednarodno gospodarsko pravo so mnogo močnejši od interesov, ki jih varuje mednarodno pravo človekovih pravic. Nezavezujoča priporočila mednarodnih organizacij (OZN, ILO, OECD) glede spoštovanja ekonomskih in socialnih pravic ter korporativne družbene odgovornosti so prešibko pravno orodje v soočenju z vsestransko močnejšimi pravnimi orodji mednarodnega kapitala. Odgovornost za posege v človekove pravice ni urejena niti v državni sedeža, niti v državi, kjer se odvijajo posli.

Področja prihodnjega raziskovanja

Ekonomska znanost mora analizirati v kolikšni meri bi hitrejša rast profitov od plač vplivala na investicijsko sposobnost gospodarstva, in v kolikšni meri na obseg povpraševanja na trgu, kot generatorjev gospodarske rasti. Pri tem bi morali upoštevati, da se v razmerah manjše akumulacijske sposobnosti zaradi nižje rasti profitov, investicijski potencial oblikuje na finančnem trgu preko finančnih skladov, kamor vlagajo posamezniki svoje morebitne presežke finančnega kapitala iz hitreje rasti dohodkov; povečevanje plač tudi generira višje potrošniško povpraševanje na trgu in s tem gospodarsko rast.

Sociološka in politološka znanost morata razčleniti vpliv novih tehnološko zahtevnih storitev in proizvodov, predvsem na informacijsko - komunikacijskih področjih na prevrednotenje vrednot, obnašanje ljudi, kulturni razvoj in na razvojne politike držav ter na dvig osveščenosti in obveščenosti ljudi in s tem na vrednotenje razmerij med delom in kapitalom ter vrednotenje družbene kritičnosti in angažiranosti za preseganje tradicionalnih ekskluzivno kapitalskih razmerij.

Druženo ekonomska determiniranost demokracije, kot metodologije vladanja (upravljanja) na globalni ravni, na ravni družbe in na ravni korporacij in utemeljitve sodobne kapitalistične demokracije, ki temelji na varovanju zasebne lastninske pravice in razmerje med lastninsko pravico in človekovimi pravicami, je

naslednje področje proučevanja.

Na pravnem področju se kar vrstijo vprašanja, ki terjajo znanstvene odgovore, na primer:

- razkorak med normativnim in stvarnim v mednarodnih političnih in pravnih dokumentih in aktih na področju ekonomskih in socialnih človekovih pravic in družbene odgovornosti korporacij in stvarnostjo na posameznih izbranih področjih ter evalvacija vzrokov in posledic tega;
- splošna pravna načela z vidika družbene prakse in jurisprudence, na globalni, nacionalni in korporativni ravni; analiza razlik in sorodnosti v interpretaciji in dejanski uporabi človekovih pravic (predvsem ekonomskih in socialnih), vladavine prava in demokracije;
- pravno varstvo lastninske pravice versus človekove pravice z vidika načel pravičnosti in modernega humanizma ter splošnih pravnih načel;
- predlogi pravnih rešitev na mednarodni in na nacionalni ravni za učinkovitejše odpravljanje dohodkovne neenakosti na različnih področjih (korporacijsko pravo: korporativno upravljanje, posebej v gospodarskih družbah v državni lasti in v osebah javnega prava, dolžnosti in odgovornost, konflikt interesa in integriteta direktorjev, družbena odgovornost na globalni, nacionalni in korporativni ravni, socialna ekonomija in ekonomska demokracija).

Maša Filipovič Hrast

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Pogledi ljudi na prihodnost slovenske države blaginje

V tem kratkem prispevku predstavljamo nekaj izbranih ugotovitev projekta NORFACE – Welfare states Future: Our children's Europe (Prihodnosti držav blaginje: Evropa naših otrok), v katerem sodeluje več držav, in sicer Velika Britanija (koordinator), Danska, Nemčija, Norveška in Slovenija. Projekt se osredinja na poglede ljudi na prihodnji razvoj države blaginje in njenih prioritet, in sicer specifično naslavlja vprašanja solidarnosti in potencialnih razpok v solidarnosti med različnimi družbenimi skupinami.

Država blaginje je namreč osnovana na solidarnosti med različnimi družbenimi skupinami (npr. mladimi in starimi, bogatimi in revnimi ...). Sodobne države blaginje se namreč srečujejo s številnimi izzivi, kot so globalizacija in naraščanje tekmovalnosti, spremembe trga delovne sile (predvsem dualizacija, prekarizacija), staranje prebivalstva, ekonomska kriza in vprašanje vzdržnosti javnih financ ter migracije. Poleg tega pa, glede na svojo sposobnost in pristope k obvladovanju teh izzivov, tudi z vprašanji legitimnosti in učinkovitosti. Omenjeni izzivi lahko povzročajo napetosti med posameznimi družbenimi skupinami in zmanjševanje solidarnosti. S takimi izzivi se sooča tudi Slovenija.

V projektu je bil izveden dvodnevni demokratični forum, v katerem je 37 ljudi kot predstavnikov mini publike odgovarjalo na vprašanje: **»Kaj naj bi bile prioritete vlade glede prejemkov in storitev socialne države leta 2040?«** V dvodnevnih osemurnih razpravah so diskutirali in podajali priporočila na različnih področjih, kot so medgeneracijska solidarnost, dohodkovna neenakost, enakost med spoloma, priseljevanje in izzivi na trgu dela. V Sloveniji so med prioritetskimi področji diskutirali tudi o javnem zdravstvu, izobraževanju in predšolskemu varstvu ter vzgoji za vrednote, pravice in dolžnosti.

Na področju družbene neenakosti so bila v ospredju vprašanja minimalnih plač, plačnih razlik in izginjanje srednjega razreda, kot se je izrazil eden od udeležencev: »Kapitalizem jemlje denar šibkejšim. Samo nekaj na vrhu jih živi dobro, velika večina pa ... – srednji razred je izločen iz igre, izginil je, in to je to.« Rešitve, ki so jih predlagali, pa so bile obdavčitve, predvsem dodatno obdavčenje »luksuza«. Poudarek je predvsem torej na redistributivni vlogi države in potrebi po zmanjšanju neenakosti kot temelju pravične družbe.

Na področju medgeneracijske solidarnosti je bila skrb za stare prepoznana kot eden osrednjih izzivov za državo blaginje v prihodnosti in udeleženci so se v svojih diskusijah osredotočili na: zagotavljanje primerne ravni pokojnin, zagotavljanje dostopnosti storitev (kot je to problematiko povzel eden od udeležencev: »Poglejte, če dom za stare stane 1500 EUR, za tiste, ki so privezani na posteljo, mislim, da je to cena. Torej bi morali prejeti 1500 EUR pokojnine, konec zgodbe.«), stanovanjsko problematiko in socialno vključenost starejših ter položaj starejših na trgu delovne sile in potrebo po večjem prenosu znanja mlajšim generacijam. Vloga države je bila v ospredju kot ključna pri zagotavljanju kakovosti življenja v starosti ter je bila razumljena tudi kot razmeroma kompleksna in obširna, in sicer naj bi pokrivala vse vidike, od organiziranja, redistribucije, sofinanciranja do zagotavljanja varnostne mreže. Vloga družine je bila

prepoznana, in sicer tako normativna kot njena zakonska obligacija za skrb, vendar so bile tudi hkrati prisotne diskusije o njenih omejitvah. Vloga trga in primer individualne odgovornosti (npr. varčevanje za starost, zasebne sheme) nista bila v ospredju in izpostavljeni so bili s tem povezani negativni vidiki, predvsem večanje neenakosti. V diskusijah je bila izražena visoka solidarnost s starejšimi, osnovana primarno na dojemljanju upravičenosti te družbene skupine (tj. predvsem na recipročnosti in potrebi) ter deloma tudi lastnem interesu, saj so udeleženci v določeni meri govorili o lastni starosti v prihodnosti, tj. leta 2040.

Ena najbolj ključnih problematik izpostavljenih v okviru demokratičnega foruma pa je bila problematika zaposlovanja. Udeleženci so se osredotočili na: problem brezposelnosti, problem naraščanja zaposlenih revnih (in raven minimalne plače) ter (ne)učinkovitost in vlogo Zavoda za zaposlovanje. Kot ključne predloge in prioritete vlade so navedli spodbujanje majhnih podjetij, tujih investicij in razbremenitev delodajalcev ter povečanje fleksibilnosti zaposlovanja ob hkratni skrbi za varnosti zaposlitev. Vloga države je bila poudarjena, predvsem v zagotavljanju socialne varnosti, aktivni politiki zaposlovanja in razbremenjevanju delodajalcev. Hkrati je bila poudarjena pomembnost povezovanja med trgom delovne sile in izobraževanjem, kot je to ubesedil eden od udeležencev foruma: »Ne vemo, v katero smer bi radi šli, odpirajo mesta za študente na univerzitetnih programih, pa ne vemo točno, kakšne so potrebe gospodarstva ...«

V okviru demokratičnih forumov lahko ugotovimo, da je bila izražena zelo visoka stopnja solidarnosti in vključevanja, zelo so poudarjali egalitarnost ter tudi skrb za ranljive družbene skupine (npr. starejši, mladi). Pri tem je vloga države prepoznana kot osrednja na večini področij, manjša pa je bila vloga drugih akterjev – predvsem izkazano precejšnje nezaupanje trgu ter relativno majhen poudarek na (povečanju) posameznikove odgovornosti. Izziv za državo blaginje v prihodnosti zagotovo predstavlja izraženo nezadovoljstvo, predvsem glede zlorab sistemov socialne varnosti, nefleksibilnosti sistemov, premajhni individualiziranosti sistemov ter neučinkovitosti sistemov in institucij (npr. Zavoda za zaposlovanje) ter visokih stroškov storitev (npr. institucionalno varstvo). Vse to lahko v prihodnosti poglobi problem legitimnosti in zaupanja v slovensko državo blaginje.

Vesna Leskošek

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

Ključni izzivi so v preprečevanju poglobljanja revščine, pri medgeneracijskem prenosu revščine (ustvarjanju kulture revščine) in pri spopadanju z učinki revščine na življenje ljudi. Problem povečanja je namreč v tem, da je globina revščine sorazmerna s težavami pri iskanju izhoda iz nje. Globlja je revščina, težje je iz nje izstopiti. Povečanje namreč pomeni, da se krčijo razpoložljivi resursi, ki vplivajo ne le na materialno stanje, temveč tudi na stopnjo družbene izključenosti. Obseg oz. globina revščine vpliva na to, ali se bo medgeneracijsko prenašala ali ne. Dejstvo je, da medgeneracijski prenos revščine bistveno vpliva na zmanjševanje možnosti, pa tudi na lasten življenjski potek, na družbeno participacijo, izobrazbo, zaposljivost, političnost itd. Podatki o revščini v Sloveniji kažejo, da se ta koncentrira v nekaj družbenih skupinah, kjer se celo utrjuje, čeprav so te skupine tradicionalno deprivirane. To so samske matere, enočlanska gospodinjstva, starejše ženske in družine z več otroki in nizko delovno intenzivnostjo. Čeprav se pri kateri od teh skupin kažejo letna nihanja, se na daljši rok njihovo materialno stanje slabša. Država z nekaterimi ukrepi to stanje še poslabšuje. Primer so starejše ženske. Dobro je namreč znano, da je pokojninska vrzel med spoloma v Sloveniji zelo velika in odraža strukturne značilnosti pokojninskega sistema, trga dela, državnih politik in družbene konstrukcije spolov, ki so seveda kulturno specifične in v Sloveniji precej tradicionalne. Pokojninske politike tega ne jemljejo v ozir. Analize predloga sprememb pokojninske reforme so pokazale, da bi le-ta imela še slabše učinke na pokojnine žensk (glej Andreja Poje, ZSSS, Majda Hrženjak, MI).

Pri spopadanju z družbenimi neenakostmi je eden večjih problemov kopičenje različnih prikrajšanosti, ki interseksijsko vplivajo na življenje. Znova lahko za primer vzamemo pokojninsko vrzel, v kateri se reflektira celotno življenje žensk in ni le odraz delovne dobe. Analiza podatkov o izobraževanju, ki so jo opravili v okviru Državnega izpitnega centra (Merljak, 2016: <http://www.delo.si/sobotna/sola-ni-druzbeno-nevtralna-prenasalka-znanja-in-kulture-priznajmo-si-to.html>, dostopno 19. 5. 2016), je pokazala, da slovensko šolstvo ne zmanjšuje družbenih neenakosti otrok, temveč neenakosti celo povzroča. V razpravah o tej temi se je pokazalo, da pomemben del strokovnjakinj in strokovnjakov neenakosti pripisuje izključno izbirnim vzorcem in osebnim značilnostim otrok in zanika dejstvo, da so neenakosti strukturne, kar seveda vpliva na utrjevanje neenakosti (oddaja Tarča: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/sola-ni-pravicna-razslojuje-revne-in-bogate/> 395894, dostopno 19. 5. 2017). Problem je torej, da neenakosti v Sloveniji niso problematizirane, temveč so individualizirane.

Ne strinjam se s trditvijo, da v sedanjem času družbenih problemov ni več mogoče naslavljati s tradicionalnimi ukrepi socialne države. Strinjamo se lahko, da so se zgodile številne premestitve v političnem besednjaku, ki naslavlja državni intervencionizem in mehanizme redistribucije (kot npr. t. i. investicijska država, aktivacijska država, z delom pogojena blaginja itd.), vendar imajo na splošno zelo nizek konceptualni ali teoretski potencial – so konceptualno bolj ali manj prazne ali pa poenostavljajo kompleksnost družbene realnosti. Zato menim, da bi tudi v sedanjem času klasični ukrepi socialne države ustrezno naslavljali probleme tako revščine kot družbenih neenakosti. Pomemben je močan javni sektor;

javno zdravstvo in javno šolstvo, ki je sposobno vključiti raznolike otroke, sta ključna. Socialne države ni brez močne redistribucijske vloge države, ki je učinkovita le, če družbeno bogastvo res pronica do najšibkejših, kar se v sistemu socialne zaščite pozna v količini denarja na računu posameznika, torej v višini denarnih socialnih dodatkov in prejemkov. Znova je potrebno več pozornosti nameniti analizi strukturnih dejavnikov, ki vplivajo na neenakosti.

Zveza prijateljev mladine Ljubljana Moste - Polje

Revščina v naši deželi pomeni hudo stigmatizacijo in krivdo, ki jo večina, ki jo doživlja, pripisuje sebi. Pomeni hkrati vse večje izločanje iz družbe, ki pogosto prinaša tudi samoizločanje socialno ogroženih iz družbe in okolja, v katerem živijo. Ob tem revni resno obolevajo in prevečkrat povsem obupajo.

Največji problem pri reševanju ali preprečevanju revščine pa so sistemske omejitve.

Zato je le-te nujno potrebno spremeniti v smislu omogočanja učinkovitega reševanje problemov, takoj ko ti nastanejo.

Naše izkušnje kažejo, da ljudje, ki se znajdejo v stiski, opešajo tudi v funkcionalnih sposobnostih in se ne zmorejo soočiti, kaj šele reševati preštevilnih birokratskih ovir, tudi če iščejo izhode iz stisk. Izjemen problem socialno najšibkejšim predstavljajo izvršbe, opomini in vse več deložacij, ki nastanejo zaradi nesposobnosti plačila obveznosti. Ogromno izvršb nastaja prav zaradi nezmožnosti plačila javnih storitev (elektrike, komunalnih storitev, obratovalnih stroškov, vrtca, šole ...), plačila davčnih dajatev in drugih obveznosti za samostojne podjetnike, hkrati tudi plačila osnovnih življenjskih stroškov. Vse to socialno najšibkejše potisne še bolj pod rob preživetja in jih dobesedno pogublja.

Vse več revščine opažamo med zaposlenimi, ki delajo za minimalna plačila. To so zaposleni s skrajšanim delovnim časom, prekarni delavci ter obrtniki, ki zaradi plačilne nediscipline ne morejo sproti pokrivati obveznosti do države. Vse več je tudi stisk med izobraženimi, ki izgubijo službo in ne morejo najti druge. Veliko je kulturnih delavcev, novinarjev, tistih, ki skrbijo za duhovni razvoj družbe.

Že več let pa kot država nismo sposobni omogočiti dostojnega življenja brezposelnim in invalidom oz. ljudem s kroničnimi boleznimi, ki se zaradi slabega zdravstvenega stanja vse bolj oddaljujejo od trga dela in zaslužka, pomoč države pa ni zadostna za preživetje.

Vse to pa se najbolj odraža na otrocih. Ti nosijo breme preživetja svojih staršev in družine. Ogrožena je njihova varnost, ostajajo brez spodbud, po drugi strani pa se nad njimi vzpostavi stekleni strop, ki jim preprečuje razvoj talentov na področjih, na katerih bi se lahko izrazili in dokazali, s tem pa je konec sanj o zeleni izobrazbi in lepši prihodnosti.

Otroci iz družin v stiski nimajo dostopa do obšolskih dejavnosti, ekskurzij, izletov, počitnic z vrstniki. Zaradi družinske revščine je njihova oprema slaba, oblačila in obutev nesodobna in ponošena. Niso sprejeti v družbi vrstnikov in prepogosto so tarče zbadanj in izločanja.

Kot sem omenila, so za učinkovito rešitev problema revščine potrebne sistemske spremembe, pa tudi spremembe vrednot naše družbe.

Veliko smo jih že predstavili pristojnim; naj omenim le nekatere: takoj je treba izločiti otroški dodatek iz prihodka družine, saj njegov namen ni osnovno preživetje. Potrebno je preprečiti deložacije družin z otroki

in za te družine v stiski vedno najti možnost namestitve v lokalnem okolju, saj z menjavo okolja otrokom povzročimo še dodatne težave pri vključevanju v družbo vrstnikov. Zagotovo pa je ena od rešitev za družine in posameznike, ki se v revščini znajdejo zaradi nenadnih dogodkov, kot so izguba službe, bolezen ali smrt, zagotovitev poroštvenega sklada države, ki jamči za poplačilo dolgov, ki bi nastali v vmesnem obdobju, ko se poskuša rešiti nastalo situacijo. Poroštveni sklad je namenjen predvsem kritju plačil najemnin in osnovnih življenjskih stroškov. Namen sklada pa je, da se predvsem družinam omogoči čas, da svoje težave rešijo brez strahu pred izgubo doma. Predlagali smo tudi, da javne službe in institucije države revnim družinam in ljudem v stiski ne bi smele zaračunavati zamudnih obresti in izdajati izvršb, ki za slehernika predstavljajo še dodatno pogrezanje v nerešljivo stanje revščine. Vsekakor pa je potrebno vso politiko, od zdravstvene do stanovanjske in socialne, zasnovati tako, da je poskrbljeno za ljudi v stiski.

Iz izkušenj pa so nastali in nastajajo tudi naši projekti, ki potrjujejo družbeno nujnost, da družinam in vsem ljudem v stiski ponudimo takojšnjo finančno in psihosocialno pomoč ter podporo za rešitev situacije, ko jo je še mogoče rešiti. Hkrati pa tudi poskrbeti za najšibkejšo v družbi.

Družba je uspešna in močna le toliko, kolikor so močni njeni najšibkejši člani. In revščina je izbira politike.

Omejitev za raziskovanje revščine na podlagi kvantitativnih podatkov predstavlja dejstvo, da nimamo statističnih ali kakšnih drugih zanesljivih (objektivnih) podatkov o številu revnih ljudi, saj je revščina zelo raztegljiv pojem in ga vsak dojema in opredeljuje na svoj način. Na voljo so samo kazalniki tveganja revščine, ki dejansko odražajo dohodkovno neenakost. Imeti dohodek pod pragom tveganja revščine (ki je dogovorna in ne empirično ugotovljena kategorija) ne pomeni nujno biti reven, in obratno. Na drugi strani so se subjektivne ocene glede shajanja z dohodkom svojega gospodinjstva izkazale za zelo pristranske, materialna prikrajšanost, ki se meri z devetimi elementi, pa je v Sloveniji skoraj enaka za osebe pod in nad pragom tveganja revščine.

Družinski prejemki in drugi socialni transferji učinkovito zmanjšujejo tveganje revščine med družinami z otroki. Brez teh transferjev bi bila leta 2015 stopnja tveganja revščine za otroke do 18 let za 12 odstotnih točk višja; bila bi 26,2-odstotna namesto 14,2-odstotna. Stopnja tveganja revščine je bila za enostarševske družine z otroki zelo visoka (32,5 %), a brez socialnih transferjev bi bila za 14,6 odstotnih točk višja (47,1 %). Socialnovarstveni in družinski transferji so razmeroma visoki, na primer v primerjavi z neto minimalno plačo; nedvomno pa so nizki v primerjavi z življenjskimi stroški, tudi minimalnimi. Težava je v nizkih plačah glede na življenjske stroške. A če bi bistveno zvišali socialne transferje, bi številni ljudje ob sedanjí ravni plač izgubili spodbudo za delo. Izhod iz tveganja revščine je zato predvsem v višji produktivnosti (dodani vrednosti) in posledično višjih plačah.

Najbolj nujno je odpraviti še vedno veljavne varčevalne ukrepe na področju transferjev družinam (otroških dodatkov, pomoči ob rojstvu in dodatka za veliko družino) in nadomestila plač v času materinskega/očetovskega/starševskega dopusta. Tem znižanjem bi se lahko leta 2012 (vsaj delno) lahko izognili. Pogoj za odpravo znižanj pravic družin se ni odpravil, nasprotno: dodali so še en pogoj, kar je neresno in nesprejemljivo. Ob vsem tem je pozitivno samo to, da znižanja družinskih prejemkov in nadomestila plač niso prizadela družin z najnižjimi dohodki. Dejstvo pa je, da veliko prizadetih družin nima tako visokih dohodkov, da ne bi precej občutile posledic nižjih prejemkov ali začasne neupravičenosti.

Na področju pravic iz javnih sredstev je treba odpraviti nelogični vrstni red uveljavljanja pravic, zaradi katerega družine, ki so prejemnice denarne socialne pomoči, ne prejemajo dela otroškega dodatka. Večji del otroških dodatkov se šteje v dohodek družine in zato se ustrezno zniža znesek denarne socialne pomoči.

Ena od glavnih političnih prioritiet na področju zmanjševanja revščine bi moralo biti zvišanje osnovnega zneska minimalnega dohodka, tako da bi se ta bolj približal minimalnim življenjskim stroškom. Ti so v Sloveniji ocenjeni na ravni, ki je podobna pragu tveganja revščine. Sedaj je osnovni znesek minimalnega dohodka (tj. hkrati tudi tisti za neaktivno samsko osebo) enak 47 % praga tveganja revščine in se zviša na 74 % v primeru, ko oseba dela več kot 128 ur na mesec. Seveda je hkrati z zvišanjem osnovnega zneska minimalnega dohodka nujno še nadalje izboljševati učinkovitost preprečevanja zlorab.

Ključne izzive in probleme na področju revščine in družbene neenakosti pri nas, kot jih vidim iz svojega dela, nalog in raziskav IRSSV na področju proučevanja in raziskovanja revščine in socialnega položaja v Sloveniji, lahko razdelim na bolj kratkoročne, torej na tiste, ki bi jih bilo s politikami in ukrepi nujno nasloviti takoj, in na bolj srednje- in dolgoročne, torej tiste, ki bi jih stroka in politika morali premisliti in ukrepati z vidika prihodnjega razvoja sistema socialne varnosti in družbe nasploh.

Gledano kratkoročno, z vidika obstoječega sistema socialne varnosti, so ključni izzivi naslednji:

- Zagotoviti bolj povezano in celostno obravnavo posameznikov, ki so v stiskah in ranljivih situacijah, s strani javnih služb z različnih področij (zdravstvo, sociala, zaposlovanje, stanovanjsko področje ...). Za bolj povezano in celovito obravnavo posameznikov v stiskah in ranljivih situacijah je nujno boljše medsebojno sodelovanje različnih služb, za kar je treba vzpostaviti razmere in načine.
- Preseganje pasivnih pristopov v socialni politiki in usmerjenosti zgolj v reševanje akutnih problematik. Pasivni pristopi v socialni politiki se kažejo predvsem v usmerjenosti v dodeljevanje socialnih transferjev – ti so seveda za ljudi v stiskah nujni, vendar bi morali biti nadgrajeni z različnimi oblikami pomoči in podpore pri reševanju socialnih stisk in problematik ter z bolj celovito obravnavo posameznikov in družin. Več poudarka pri obravnavi ljudi v stiskah bi moralo biti tudi na možnostih socialnega vključevanja (različni programi), saj socialna izključenost in življenje na obrobju družbe postajata enako problematična kot samo materialno pomanjkanje. Poleg tega bi bilo nujno več poudarka nameniti preventivnim programom in pristopom, npr. pri kopičenju dolgov, težavah v duševnem zdravju, odvisnostih ipd.
- Največji že obstoječ sistemski izziv z vidika družbene neenakosti in revščine je povezan s spremembami na trgu dela in segmentacijo na trgu (glede trajnosti oz. varnosti dela ali zaposlitve, glede delovnih razmer in glede plačila). Zaščita in socialna varnost prekarno zaposlenih (vključno z delom samozaposlenih) sta bistveno nižji, tveganja (glede dela, dohodka in socialne varnosti) pa so bolj individualizirana, zaradi česar nastajajo nove ranljive skupine med tistimi, ki delajo (ki so zaposleni). Ker so šli ukrepi socialne politike v zadnjem desetletju izrazito v smer ciljanosti na tiste, ki nimajo dohodkov oz. imajo zelo nizke dohodke, ostajajo prekarno zaposleni kot netipični ranljivi pogosto zunaj teh ukrepov. Verjetno je edini možen pristop k reševanju socialnega položaja prekarno zaposlenih (poleg urejanja razmerij na trgu dela in preprečevanja anomalij in nepravilnosti s socialno inšpekcijo in delovnopravno kontrolo delodajalcev) v večji univerzalnosti vsaj nekaterih socialnih prejemkov.

Gledano bolj dolgoročno, z vidika prihodnjega razvoja socialne države v Sloveniji, vidim kot ključne izzive naslednje:

- Nujno je in bo nasloviti vprašanje tesne sistemske povezanosti sfere dela in zaposlovanja in sfere

socialne varnosti. Vprašanje je, ali bo socialno varnost v obdobju zares velikih sprememb na trgih dela in v zaposlovanju še mogoče zagotavljati na obstoječ način (prevladujoče zavarovalen) ali / in kako socialno varnost zastaviti bolj univerzalno.

- Revščino in družbene neenakosti je tudi sicer nujno gledati v širšem kontekstu, v povezavi s spremembami na trgu dela in demografskimi spremembami. Rešitve na področju zagotavljanja ustrezne socialne varnosti in blaginje za vse populacijske skupine so namreč močno povezane in soodvisne od odgovorov na izzive sprememb na trgih dela in staranja populacije, pri čemer je pomembno zajeti vse vidike teh sprememb in izzivov (kolikor jih poznamo in znamo oceniti njihove posledice).
- Hkrati je revščino in družbene neenakosti nujno postaviti tudi v kontekst družbene (socialne) vključenosti / izključenosti in krhanja družbene povezanosti in vpetosti v družbo. Govorimo lahko o obstoju različnih življenjskih svetov in znotraj njih o različnih življenjskih realnostih in življenjskih strategijah. To kažejo podatki o dolgotrajnosti revščine, dolgotrajnosti prejetanja denarnih socialnih pomoči, zelo dolgotrajne brezposelnosti. Razpad družbe na ločene življenjske svetove in realnosti, ki se vedno bolj razlikujejo in oddaljujejo, brez neke osnovne skupne družbene realnosti, je z vidika prihodnosti socialne države zelo nevaren, saj ima za posledico zelo nizko stopnjo zaupanja v družbene institucije (vprašanje legitimnosti) in naraščanje medsebojnega nezaupanja v družbi nasploh.
- Za vprašanje naslavljanja revščine in družbenih neenakosti je sicer ključno razumevanje distributivne pravičnosti v družbi ter s tem povezano tudi vprašanje pravic in obveznosti (dolžnosti) posameznikov kot državljanov. Seveda je to povezano s prevladujočimi vrednotami v družbi in pričakovanji ljudi. Dejstvo je, da v Sloveniji že dolgo nismo imeli poglobljene in strukturirane razprave na to temo in da bi si bilo z vidika načrtovanja ukrepov za prihodnost dobro odgovoriti na vprašanja, kot so: kakšno družbo pravzaprav hočemo, kakšno distributivno pravičnost, kaj razumemo kot pravično v kontekstu sodobnih sprememb.

Nekatere rešitve na zgoraj omenjene izzive je mogoče razmeroma hitro uvesti. Take so npr. rešitve za bolj povezano in celostno obravnavo posameznikov v tiskah, več preventivnih in več aktivnih pristopov v socialni politiki. Drugi izzivi so bolj zapleteni in kompleksni in možni odgovori v praksi še niso preizkušeni ne v Sloveniji ne v drugih državah. Tako je na primer spremembe v sferi dela možno nasloviti na vsaj dva različna načina: mogoče je še naprej vztrajati na povezanosti sistema zaposlitev in socialnega sistema ali pa proučiti možnost drugačne organiziranosti socialne varnosti (bolj univerzalne). Prva možnost bi pomenila razvoj v smeri sprememb v definiciji (razumevanje, priznavanje) dela (formalizirati širši obseg vrst dela) in redistribuciji dela (skrajšanje delovnega časa, delovnega tedna števila ur, delitev delovnih mest ...). Druga možnost bi pomenila uvedbo univerzalnih socialnih pravic, neodvisnih od aktivnostnega (delovnega), družinskega ali katerega drugega statusa oz. položaja ali, z drugimi besedami, uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka. Da bi bile odločitve v eno ali drugo smer mogoče, je nujno treba začeti bolj konkretno proučevanje možnosti in pogojev uvedbe različnih sprememb v sistemu in načinu zagotavljanja socialne varnosti prebivalstva (npr. več univerzalnosti, različice skrajševanja delovnega časa, priznavanje različnih oblik dela ipd.) – proučevanjem predpogojev, različic možne uvedbe, posledic (finančnih in drugih), načinov postopne uvedbe ipd. (možni scenariji). Šele na osnovi bolj konkretnih in razdelanih študij o tem, kaj bi posamezne možnosti oz. odločitve prinesle, se bomo lahko odločali za večje sistemske spremembe.

Eden ključnih dejavnikov, ki vplivajo na stopnjo tveganja revščine, je zaposlenost oziroma zaposlitveni status. Ob posledicah, ki jih prinesla gospodarska kriza z izjemnim povečanjem števila brezposelnih oseb, na trgu dela lahko že nekaj časa opazujemo spremembe, ki se odražajo v povečevanju deleža ljudi, ki so zaposleni v netipičnih, pogosto prekarnih oblikah dela. Značilnost prekarnih zaposlitev je opravljanje del, ki so negotova, za določeni čas, za manj kot polni delovni čas in so hkrati tudi slabo plačana. Kot kažejo podatki, so poleg brezposelnih prav prekarci v skupinah, ki so najbolj izpostavljene stopnji tveganja revščine, posledicam povečanje dohodkovne neenakosti in zmanjšanju dostopa do sistemov socialne varnosti. Krepitev netipičnih oblik dela je odraz hitrega razvoja tehnologij, novih načinov organizacije dela, nove delitve dela na globalni ravni ter demografskih sprememb. Delež ljudi, ki delajo v takšnih oblikah zaposlitve, je vse večji, zlasti med mladimi, in nakazuje se trend, da bi te oblike zaposlitve lahko postale prevladujoče. Za vse več ljudi je zagotavljanje socialne zaščite negotovo, njihov prispevek za delovanje sistema pa vse manjši in nereden, kar slabi finančne zmožnosti socialne države. Bolj je socialna država potrebna za zagotavljanje socialne varnosti vseh državljanov, bolj so omejena sredstva za njeno delovanje.

Ključni izziv predstavlja iskanje rešitev, kako zagotoviti zadostna sredstva za zagotavljanje socialne zaščite vseh državljanov in kako netipičnim oblikam zaposlitve zagotoviti varnost.

Prvi del rešitev, ki se ponuja, gre v smeri učinkovitejšega obvladovanja sprememb na trgu dela in preprečevanja zlorab pri uvajanju netipičnih oblik dela (z učinkovitejšim nadzorom in odpravo razlogov za zlorabo fleksibilnosti delovnih razmerij) na eni strani ter prilagajanja financiranja sistemov socialne zaščite z zasledovanjem principa »vsako delo šteje«, razbremenitvijo plač ter zagotovitvijo sredstev za socialno zaščito iz drugih virov na drugi strani. Posameznikom pa naj bi reformirani sistemi socialne zaščite zagotavljali »socialno in dohodkovno varnost v vseh življenjskih situacijah in skozi celoten življenjski cikel, pri čemer je potrebno upoštevati spremembe v pojmovanju delovnega življenjskega ciklusa in naraščanje deleža atipičnih oblik dela« (osnutek Strategija dolgožive družbe, 2017).

Drugi del iskanja rešitev pa se nakazuje prek paradigatske rešitve tega izziva z uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka (UTD). UTD se kaže kot alternativna rešitev za zagotavljanje socialne varnosti v prihodnosti. Osnovni argument zagovornikov UTD izhaja iz predpostavke, da sodobni trgi delovne sile ne zagotavljajo dohodkovne varnosti vsem državljanom. Z uvedbo UTD naj bi se socialna država prilagodila delovanju širšega družbeno- ekonomskega sistema in negativnim posledicam, ki jih ima za življenje posameznikov. Zavedati pa se moramo, da z uvedbo UTD rušimo logiko obstoječega sistema socialne zaščite, ki temelji na povezanosti med plačevanjem socialnih prispevkov iz dela in zagotavljanjem prejemkov. Kršenje principa recipročnosti, povezanost posameznikovih prispevkov s prejemki, je tista točka, ki združuje nasprotnike UTD, in ti so danes še vedno v večini.

Boris Majcen

Inštitut za ekonomska raziskovanja

Zniževanje rodnosti in smrtnosti oz. podaljševanja življenjskega pričakovanja se, predvsem v razvitem svetu, odraža v pospešenem procesu staranja prebivalstva ter s spremembami in izzivi, ki so s tem povezani. Vsekakor je staranje v veliki meri civilizacijski dosežek kot posledica izboljšanih higienskih razmer, razvoja zdravstva in višje kakovosti življenja. Posledice staranja so številne: demografske, ekonomske, socialne, psihološke, kulturne, institucionalne, politične ... Najbolj obsežne in hkrati tudi družbeno občutljive so vsekakor ekonomske in socialne posledice staranja prebivalstva, saj naraščanje deleža prebivalstva, starega 65 let in več, pomembno vpliva na povečevanje potreb in izdatkov za pokojnine, zdravstvo, dolgotrajno oskrbo in za številne druge izdatke, povezane s staranjem. Potrebne bodo torej tudi spremembe na področju socialnega varstva, trga dela, izobraževanja, migracij, stanovanjske politike ... Proces staranja prebivalstva pomembno vpliva na odnose med generacijami, zato je treba odgovore na izzive starajoče se družbe poiskati za vse generacije skupaj – staranje prebivalstva vsekakor predstavlja enega temeljnih izzivov 21. stoletja.

Slovenija ni izjema, še več, je ena izmed držav s prebivalstvom, ki se stara najhitreje. V naslednjih desetletjih se bomo soočali z nadaljnjim povečevanjem deleža prebivalstva, starejšega od 65 let, in zmanjševanjem deleža prebivalstva v aktivni dobi. Brez nujnih sprememb na številnih področjih bo postajala dolgoročno finančna vzdržnost sistemov, ki se financirajo po načelu sprotne kritja (pokojninski sistem, zdravstvo in dolgotrajna oskrba), problematična. Staranje prebivalstva ni izziv le za starejše, je izziv slovenske družbe kot celote, saj se pogovarjamo in iščemo rešitve za vse sedanje in tudi prihajajoče generacije. Pri tem se odločamo predvsem o naših otrocih oziroma o vnukih, torej tudi o posameznikih, ki še ne morejo formalno izražati svojih potreb in želja – tudi zato nam ta izziv nalaga izjemno odgovornost, da se bomo pravočasno in pravilno odzvali. Zavedati pa se moramo, da to ni le odgovornost državnih institucij, velik del odgovornosti nosimo tudi posamezniki in podjetja. Posamezniki se moramo zavedati, da je treba nujno stalno skrbeti za lastno usposobljenost in za svoje zdravje. Podjetja se bodo morala strateško lotiti upravljanja s starejšimi, prilagajati delovne razmere spreminjajoči se starostni strukturi zaposlenih, omogočati usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja, skrbeti za varstvo pri delu in promocijo zdravja, spodbujati in izvajati usposabljanje zaposlenih ter skrbeti za razvoj kadrov. Naloge države so pri tem izjemno pomembne – ob pripravi in izvedbi medsebojno usklajenih strukturnih reform bo morala poskrbeti za pravočasno in ustrezno informiranje posameznikov, podjetij in vseh ključnih deležnikov, da se bodo lahko pravilno odločali, spodbujati starejše k čim daljši delovni aktivnosti, spodbujati zaposlovanje starejših kot tudi njihovo vključevanje v vseživljenjsko izobraževanje in usposabljanje ter spodbujati podjetja, da se pravočasno spopadejo z izzivi dolgožive družbe. Za kakršno koli nabiranje političnih točk preprosto ni prostora, saj se odločamo o prihodnosti slovenskega naroda v naslednjih desetletjih.

Za uspešno pripravo in izvedbo vseh potrebnih dejavnosti potrebujemo tudi ustrezen strateški okvir, ki ga vsekakor daje Strategija dolgožive družbe, ki je trenutno v javni obravnavi. Predstavlja pomemben del nove Strategije razvoja Republike Slovenije in vsebinski okvir za vse strukturne reforme ter podlago za delovanje

te in številnih prihodnjih vlad v naslednjih desetletjih. Da pa ne bi doživela usode nekaterih strategij, sprejetih v preteklosti, bi jo moral nujno sprejeti Državni zbor, nad njenim izvajanjem pa bdeti ustrezna stalna Skupina za aktivno in zdravo staranje. Pri tem je ključno, da je za uspešno izvedbo vseh predlaganih aktivnosti treba: a) vzpostaviti trajno in usklajeno delovanje na vseh področjih, b) vzpostaviti sistem stalnega informiranja slovenske družbe; c) vzpostaviti in voditi reden dialog med snovalci ekonomskih politik in ključnimi deležniki.

Demografske spremembe, ki jih nekateri poimenujejo tudi demografski preplah ali cunami staranja, so v javnosti pogosto prikazane kot grožnja mlajšemu prebivalstvu, čeprav je daljšanje življenjske dobe kvečjemu dosežek naše civilizacije, saj v zgodovini človeštva tega pojava še nismo doživeli. Poleg demografskih sprememb se je povečalo število ljudi s kroničnimi boleznimi, dolgotrajnimi psihološkimi, duševnimi in socialnimi stiskami, hendikepom in različnimi oslabelostmi, zaradi katerih za samostojno življenje potrebujejo dolgotrajno pomoč ali podporo drugih. Število tistih, ki lahko pomagajo, torej delovno aktivnega prebivalstva, pa se je hkrati zmanjševalo. Povečalo se je tveganje ljudi, da ne bodo prejeli ustrezne pomoči in podpore, in hkrati obremenitev ljudi, ki pomagajo.

Natančnega števila ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, v Sloveniji ne poznamo. Ocenjujemo, da uporabniki dolgotrajne oskrbe predstavljajo skoraj 3 % prebivalstva, v starostni skupini nad 65 let pa kar 11,9 % vseh državljanov v tej starostni skupini. V zadnjih treh letih se je število uporabnikov dolgotrajne oskrbe povečalo za 10 %. Trend potrebe je v naraščanju predvsem zaradi staranja prebivalstva.

V prihodnje je smiselno oskrbo za stare ljudi razvijati v dveh smereh: 1) razvijati skupnostne službe, ki bodo zagotavljale dolgotrajno kontinuirano pomoč v domačem okolju starega človeka, in obenem 2) zagotoviti potek dezinstitutionalizacije v obstoječih ustanovah za stare ljudi, le da ta ne bi potekala do popolne izpraznitve ustanov, saj zaradi kompleksnosti in intenzivnosti oskrbe, ki jo narekujejo težave v starosti, pa tudi zaradi manj izkušenj z inovacijami na tem področju pri nas, vsaj za zdaj potrebujemo tudi institucionalne namestitve.

Proces dezinstitutionalizacije mora starim ljudem zagotoviti dostojno in dejavno življenje, da ostanejo vključeni v skupnost in da lahko ostanejo doma, ni pa glavni poudarek na preselitvah ljudi iz ustanov. V skladu s temi usmeritvami je v Sloveniji treba bistveno okrepiti skupnostno oskrbo in omejiti institucionalizacijo ob sočasnem spreminjanju oblik nastanitvene oskrbe starih ljudi. Spremembe lahko dosežemo le ob razvoju strokovnega dela, ki določa dosledno izvajanje osebnega načrtovanja, usklajevanje oskrbe, uresničevanje koncepta vnaprejšnjega načrtovanja oskrbe (advanced care planning).

Na področju skupnostne oskrbe je treba zagotoviti razvijanje storitev oskrbe na domu, ki bodo zagotavljale integrirano socialno in zdravstveno oskrbo v večjem obsegu, razviti mobilne in terenske službe visoko strokovnih storitev, pomoč na daljavo, telesvetovanje, medgeneracijska središča, kombinacije različnih oblik pomoči – glede na potrebe posameznika (denimo oskrbovana stanovanja, ki zagotavljajo pomoč na daljavo, pomoč na domu in druge storitve).

Domove za stare je treba spodbujati v oblikovanje gerontoloških centrov, ki zagotavljajo celostno oskrbo za stare ljudi na določenem lokalnem območju (poleg institucionalne oskrbe tudi razvoj že prej omenjenih oblik skupnostne oskrbe s pridruženimi oblikami izobraževanja in usposabljanja neformalnih oskrbovalcev za oskrbo starih ljudi, razbremenjevalnimi oblikami za oskrbovalce). Pri tem oskrbovanje starih ljudi, ki živijo

v domačem okolju, ne sme potekati le kot priprava na kasnejšo oskrbo v instituciji.

Država mora zagotoviti pogoje za uresničevanje konceptualnih sprememb oskrbe, ki zagotavljajo personalizacijo življenjskega prostora in storitev v življenjskem prostoru starega človeka (bodisi doma bodisi v instituciji) in so oblikovane po meri človeka. Za njihovo uresničevanje potrebujemo znanje, usposobljen kader, okrepljeno neformalno oskrbo in dober ekonomski položaj starih ljudi.

Slovenija – mlada država, ki se hitro stara

Trenutno živeči zemljani nad 65. letom predstavljajo kar polovico ljudi, starejših od 65, ki so kadarkoli prebivali na našem planetu. To je razlog za praznovanje dosežkov naše civilizacije, obenem pa tudi razlog za skrb.

Odbor za ekonomsko politiko Evropske komisije (EC-EPC) vsake tri leta pripravi demografske in fiskalne napovedi glede staranja prebivalstva in na tem področju je Slovenija ena izmed najbolj problematičnih držav članic. Projekcije za naslednjih 40 let kažejo, da bo delež starejših od 64 let v celotnem prebivalstvu narasel s trenutnih 18 % na 30 % leta 2055. Zdaj na vsakih 100 prebivalcev v starosti 20–64 let živi v Sloveniji 27 ljudi, starejših od 64 let, leta 2055 pa bo starejših prebivalcev že 60 na vsakih 100 20–64-letnikov. Vsak delovno aktivni v starostnem razredu 15–64 let danes v Sloveniji vzdržuje 0,38 neaktivnega, starejšega od 64 let, kar bo v 40 letih naraslo na 0,74. Če upoštevamo še mlajše vzdrževane člane družbe, lahko izračunamo koeficient celotne ekonomske odvisnosti: razmerje med vzdrževanim neaktivnim prebivalstvom in delovno aktivnim prebivalstvom v starosti 15–74 let. Ta danes znaša 128 : 100, leta 2055 pa bo 150 : 100. Če bi takšno demografsko breme morali nositi že dandanes ob trenutnem številu prebivalstva in trenutni ravni produktivnosti delovno aktivnih, bi slednji morali povečati svoj prispevek vzdrževanim mlajšim in starejšim sodržavljanom za 17 %, da bi samo ohranili dohodek vzdrževanih na trenutni ravni. Če vzamemo spodnjo mejo deleža BDP, ki ga namenjamo za vzdrževane, na ravni 25 % BDP (11,8 % pokojnine, 5,7 % zdravstvo, 1,4 % dolgotrajna oskrba, 5,3 % izobraževanje, 0,6 % nadomestila za brezposelnost; vse podatki EC-EPC), to predstavlja potreben dvig davkov in / ali prispevkov za 5 % točk na povprečni dohodek. Nepredstavljivo povečanje davkov, ki pa ga lahko omilimo z izkoriščanjem rasti dohodkov z naslova gospodarske rasti. Vendar aritmetika ostaja nespremenjena: če bodo dohodki vzdrževanih članov družbe rasli po enakih stopnjah kot dohodki delovno aktivnih, se bo prispevna stopnja morala povečati za prej omenjenih 17 %. Koliko stroškov staranja se bo prelilo v nižjo rast sredstev za vzdrževane in koliko v višje prispevne stopnje in davke, je politična odločitev z dvema jasnima alternativama.

Mar nismo pozabili na tretjo možnost: naložbeno varčevanje za starost z investiranjem v predele sveta, ki demografskega prehoda ne bodo doživeli? Poglejmo si, zakaj ne.

Po napovedih UN DESA v publikaciji World Population Prospects-The 2015 Revision bo staranje prebivalstva zajelo vse svetovne regije, razen Afriko. Število starejših od 60 let se bo z današnjih 900 milijonov povečalo na 2,1 milijarde do leta 2050 oz. z današnjih 12,3 % na 21,5 % svetovnega prebivalstva. Kar 83 držav (46 % svetovne populacije) je imelo v obdobju 2010–2015 stopnjo rodnosti pod obnovitveno mejo. Koeficient skupne odvisnosti (razmerje med številom mlajših od 15 plus starejših od 64 glede na število ljudi, starih 15–64 let) se bo na globalni ravni leta 2060 povečalo z današnjih 52 : 100 na 63 : 100. Zavetja pred staranjem prebivalstva zunaj EU torej ne moremo iskati. Ostane samo še izkoriščanje višje gospodarske rasti

držav v razvoju, kamor bi lahko nalagali trenutne prihranke in jih v naslednjih desetletjih črpali za financiranje stroškov staranja. Teorija je tu žal daleč stran od prakse. Od 41 milijard imetij mednarodnih naložb imajo slovenski rezidenti naloženih kar 35 milijard v razvita gospodarstva EU, ZDA, Japonske in drugih držav z nizkimi pričakovanimi stopnjami rasti. Torej samo 6 milijard € naložb v tujini (15 % BDP) nalagamo v države v razvoju z višjimi pričakovanimi donosi. Upoštevati pa je potrebno, da je neto pozicija stanja neposrednih naložb negativna v višini 6,6 milijard € (17 % BDP), pri naložbah v vrednostne papirje smo prav tako neto dolžniki v višini 3,4 milijarde € (8,5 % BDP), pri preostalih naložbah pa neto dolžniki v višini 4,3 milijarde € (10,9 % BDP). Skratka, Slovenija trenutno ne dela na tem, da bi prihodnje demografske pritiske blažila z investiranjem prihrankov v države z višjim potencialom rasti.

Iz zgornjega lahko ugotovimo, da je reševanje demografskih problemov izključno v naših rokah. Zanašati se bomo morali torej na svojo lastno sposobnost spopasti se z resnimi dolgoročnimi problemi starajoče se družbe. Katere konkretne probleme imamo v mislih?

Povečanje koeficienta starostne odvisnosti: če ostane upokojitvena starost nespremenjena, pričakovana življenjska doba pa se podaljšuje, bo vedno več vzdrževanih neaktivnih ljudi in vedno manj delovno aktivnih davkoplačevalcev. Pričakujemo lahko pritiske na povečanje davkov in zmanjševanje dohodkov vzdrževanih.

Povečanje izdatkov za pokojnine, zdravstveno in dolgotrajno oskrbo starejših prebivalcev: kombinacija višjih javnih izdatkov, višjih davkov in prispevkov ter visoko zadolžene države je skrb vzbujajoča. Pričakujemo lahko precej nižjo rast materialne blaginje od rasti produktivnosti.

Višje davčne obremenitve bodo destimulirale delo in vlaganja, kar vodi do nižjih stopenj rasti na dolgi rok.

Pomanjkanje delovne sile: na številnih področjih se bodo podjetja srečevala z izrazitim pomanjkanjem ustrezne delovne sile, kar bo privedlo do rasti stroškov dela, padca produktivnosti in donosov kapitala in posledično do skromnejših investicij.

Dohodkovna neenakost bo še večja: dohodki ljudi s specifičnimi znanji so se v preteklosti povečevali hitreje kot nizko izobraženim. Tehnološke spremembe še dodatno krepijo ta trend, saj kompetence, ki so komplement novim tehnologijam (od menedžmenta do kreativnosti), ne deprecirajo nujno s starostjo. Po drugi strani je fizično delo s starostjo vedno težje.

Sprememba strukture povpraševanja in proizvodnje v gospodarstvu: starejša populacija povprašuje po drugačnih dobrinah in zahteva ustrezno prilagoditev ponudbe in delovnih mest. Delovno intenzivne storitve, povezane s staranjem, bodo posrkale veliko število zaposlenih iz sektorjev, ki so do sedaj generirali inovacije in rast.

Sekularna stagnacija: stopnja gospodarske rasti se znižuje zaradi manjšega števila delovno aktivnih potrošnikov in nižje rasti razpoložljivega dohodka zaposlenih in vzdrževanih. To bo povečevalo družbena trenja, saj v stagnirajoči družbi vsakršne prerazdelitve dojemamo kot bolj nepravilne in boleče. Iz teorije iger vemo, da so igre z ničelno vsoto veliko bolj problematične kot igre s pozitivno vsoto.

Stroški dolga se bodo povečali: nižje rasti dohodkov, nižje stopnje inflacije in nižje rasti cen imetij (npr. nepremičnin) bodo povečevale realno breme zadolževanja.

Javne finance bodo pod pritiskom: naraščajoči stroški zdravstva, dolgotrajne oskrbe in pokojnin bodo ogrožali proračune in bodisi povečevali davke danes bodisi povečevali javni dolg (povečevanje davkov v prihodnosti).

Manj stopinj prostosti za napake v ekonomski politiki: v povojnem obdobju demografskega razcveta sta negativne učinke intervencionističnih fiskalnih in denarnih politik zakrivali rastoča delovna sila in hitra rast produktivnosti. V razmerah demografskega staranja bodo neustrezne keynesijanske politike veliko prej in intenzivneje pokazale svoje negativne učinke.

Kako omiliti negativne posledice demografskih sprememb? Bolj kot kadarkoli prej se bo v naslednjih desetletjih v Sloveniji in drugih razvitih državah potrebno zanesti na inovativnost posameznikov, na korist sporazumnega sodelovanja med posamezniki in na nenadomestljivo sposobnost množic sintetizirati razpršeno védenje v uporabne informacije. Skratka, zanesti se bomo morali na delovanje svobodnih trgov. Ker bo ključna vsaka desetinka odstotka rasti dohodkov, bo zasebni sektor potrebno začeti deregulirati, privatizirati in podvreči večji konkurenci na trgu. Konkurenca je edini mehanizem, ki v pogojih svobodnega tržnega sistema z urejenim institucionalnim okvirom na dolgi rok zagotavlja inovacije in rast blaginje. Brez konkurence se ljudje zatečemo v ugodje kartelov, sindikatov in politično-gospodarske oligarhije. Ker se konkurence ne da simulirati, jo je v čim večji meri treba vpeljati tudi v nekatere storitve javnega pomena.

Naraščajoče stroške zdravstvene oskrbe bo mogoče krotiti le s privatizacijo večine izvajalcev zdravstvenih storitev in vseh zdravstvenih zavarovalnic, pri čemer lahko ohranimo dosednji sistem obveznega vzajemnega zdravstvenega zavarovanja kot glavni vir financiranja zdravstva. Takšen sistem odlično deluje na Nizozemskem, ki se že vrsto let zapored po kakovosti zdravstvenih sistemov uvršča na prvo mesto.

Stroške pokojnin in povečevanja delovno neaktivnih bo mogoče zaustaviti samo s pravo pokojninsko reformo, s katero bi – podobno kot na Švedskem – samodejno prilagajali upokojitveno starost pričakovani življenjski dobi, višino pokojnin aktuarsko uravnotežili glede na število zavarovalcev in njihovih vplačil, zaposlene pa spodbujali k čim kasnejšemu upokojevanju z višjimi pokojninami za vsako dodatno leto zaposlitve.

Na trgu dela se lahko učimo od Danske, kjer sistem varne prožnosti podjetjem omogoča neovirano najemanje in odpuščanje zaposlenih, slednjim pa zagotavlja pomoč pri iskanju zaposlitve in prekvalificiranju z aktivnimi politikami zaposlovanja. Tak sistem znižuje stopnjo brezposelnosti, skrajšuje trajanje brezposelnosti (40 % danskih brezposelnih najde delo prej kot v treh mesecih; v enakem obdobju delo najde le 18 % slovenskih brezposelnih), povečuje kakovostno ujemanje zaposlenih in delodajalcev, pospešuje prezaposlitev od neperspektivnih k produktivnim podjetjem, odpravlja dualnost na trgu dela ter uvaja meritokratski sistem plačil in napredovanja.

V preteklosti je laična javnost o avtomatizaciji proizvodnih procesov večinoma razpravljala v negativni luči, v prihodnosti pa bo tovrstni tehnološki napredek ključna rešitev za pomanjkanje kadrov in problem dohodkovne neenakosti. Ker bo delo redke proizvodni dejavniki, ga bo treba v čim večji meri nadomeščati s stroji, roboti in umetno inteligenco. Starajoča se družba bo namreč povpraševala po delovno intenzivnih storitvah, ki bodo srkale kadre iz tradicionalnih dejavnosti. Ogromno neizkoriščenih potencialov racionalizacije števila zaposlenih v absolutnem smislu imamo pri zaposlenih v javnem sektorju, v relativnem smislu pa v kmetijstvu.

Zaradi presežnega povpraševanja po delu in posledičnih pritiskov na rast plač bo treba optimizirati davčni sistem. Razbremeniti bomo morali delo in po potrebi nadomestiti upad davčnih prihodkov z višjo obdavčitvijo rent, na primer z višjim davkom na zemljišča. Za nujno potrebno avtomatizacijo proizvodnje so potrebne velike investicije, zato bo podjetja smiselno davčno spodbujati z znižanjem davka na dohodek pravnih oseb.

V kontekstu ohranjanja čim večjega števila delovno aktivnih je smiselno razmišljati tudi o ukrepih spodbujanja delne vrnitve že upokojenih na trg dela. Ti ne odžirajo delovnih mest mlajšim, saj ekonomija ni igra z ničelno vsoto. Ravno obratno, s svojo aktivnostjo odpirajo dodaten prostor za menjavo in s svojim dodatnim povpraševanjem ustvarjajo nova delovna mesta. Podjetja bodo morala prilagoditi organizacijo poslovanja in omogočiti večjo fleksibilnost za starejše kohorte zaposlenih. Bolj fleksibilni bosta morali postati tudi delovnopravna in davčna zakonodaja.

Negativnim učinkom staranja prebivalstva se ne bo moč izogniti, vendar jih z ustreznimi strukturnimi reformami lahko ublažimo. Te reforme morajo temeljiti na tržnih principih, spodbujati delo, odpravljati ovire za gospodarsko aktivnost, povečati konkurenco na trgih, racionalizirati javni sektor ter privzgojiti podjetnost in inovativnost kot vrednoti.

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti RS

Kakovost življenja in blaginja vseh generacij bo v prihodnje tudi v Sloveniji lahko zagotovljena le z novo razvojno paradigmo in socialno politiko, ki bo urejena s konsenzom oziroma na podlagi sodelovanja, sporazumevanja in solidarnosti vseh generacij.

V javnosti se pojavljajo številne ocene, da blaginje v prihodnje zaradi demografskih sprememb ne bo mogoče več zagotavljati v obsegu in na način kot v preteklosti. Številne pozitivne izkušnje tistih držav, ki so se izzivov dolgožive družbe že lotile, nam kažejo nasprotno oziroma da so demografske spremembe lahko nova razvojna priložnost za celotno družbo.

Osnutek strategije dolgožive družbe, ki ga pripravlja Vlada RS (pomlad 2017), je oblikovan na konceptu, ki poudarja zdravje, aktivnost in ustvarjalnost v vseh življenjskih obdobjih. Z novim pristopom naj bi presegli tradicionalno delitev na življenjska obdobja, v kateri je mladost povezana z izobraževanjem, srednja leta z delovno aktivnostjo in tretje življenjsko obdobje s počitkom in prostim časom. Nova paradigma naj bi spodbujala aktivnost in ustvarjalnost v celotnem življenjskem ciklu, socialno vključenost in politično participacijo vseh generacij ter izrabo priložnosti, ki jih na različnih področjih ponujata digitalizacija in razvoj novih tehnologij ter drugačne oblike ekonomske aktivnosti (sodelovalno in krožno gospodarstvo).

V zvezi s takšno naravnostjo pa je treba opozoriti, da je paradigma »aktivnega in zdravega staranja« mogoča le, če je družba sposobna zagotavljati razmere za odpravljanje neenakosti med posamezniki in družbenimi skupinami v celotnem življenjskem obdobju.

Številne študije kažejo (OECD, 2016), da neenakosti v mladosti in srednjih letih, ki se kažejo na področju izobraževanja, zaposlitve in dela, dostopa do zdravstvenih storitev in socialne varnosti, bistveno vplivajo na pogoje življenja v tretjem življenjskem obdobju. Dejstvo je, da sedanje mlade generacije živijo precej drugačnih razmerah, kot je to veljalo za prejšnje generacije, zlasti za tiste, ki so se rodile neposredno po drugi svetovni vojni. Vstop na trg dela je dandanes za mlade veliko težji, digitalizacija in avtomatizacija proizvodnje sta močno spremenila svet dela, zaradi pogostih netipičnih oblik zaposlitve je njihova socialna varnost v starosti lahko vprašljiva. Čeprav bodo najbrž živeli dalje, pa bodo lahko bolj pogosto izpostavljeni obdobjem neaktivnosti, slabega plačila in novim zdravstvenim tveganjem.

Blaginja vsega prebivalstva mora zato temeljiti na izenačevanju razmer za dostojno življenje vseh posameznikov v celotnem življenjskem obdobju. Eden od ključnih pogojev za to je, poleg dostopa do kakovostnih javnih storitev (socialnih storitev splošnega pomena), sistem izobraževanja, ki ljudem (vsem prebivalcem Republike Slovenije) omogoča zgodnje in kontinuirano (vseživljenjsko) izobraževanje in usposabljanje, s katerim izboljšujejo svoje možnosti na trgu dela in hkrati zagotavljajo razvoj svojih ustvarjalnih potencialov in kakovost svojega življenja.

Model slovenske »socialne države« je do sedaj v veliki meri temeljil na sistemu obveznih socialnih zavarovanj, prek katerih je s plačilom prispevkov aktivna (zaposlena) generacija omogočala relativno

stabilno financiranje ključnih »socialnih blagajn«. Upadanje delovno aktivnega prebivalstva v prihodnje in povečevanje novih, bolj negotovih in netipičnih oblik dela ter zaposlitev bo zahtevalo spremembo financiranja področja socialne zaščite, predvsem skozi bolj enakomerno obremenitev vseh generacij, iskanje novih virov oziroma večjo diverzifikacijo virov.

Socialna zaščita se bo verjetno morala razvijati v smeri takšnega blaginjskega modela, ki bo moral upoštevati zmanjšanje pristojnosti nacionalne države (zaradi globaliziranega gospodarstva) in večjega zблиževanja sistemov socialne zaščite na ravni EU. V prehodu od »države blaginje« k »družbi blaginje« bo treba na novo določiti razmerja, pristojnosti in odgovornosti med državo, nosilci socialnih zavarovanj, trgov, civilno družbo in gospodinjstvi oziroma družino.

Za uresničitev načrtanih usmeritev strategije dolgožive družbe je ključno zavedanje širše javnosti in vsakega posameznika o pomenu predlaganih sprememb in nujnosti okvirnega soglasja ter zavezanosti ključnih družbenih deležnikov k uresničevanju nove razvojne paradigme.

Novo razvojno paradigmo dolgožive družbe bo mogoče uspešno uresničevati le s koordiniranim pristopom na več ravneh:

- mikroravni (posameznik/družina/primarno socialno okolje);
- mezoravni (delodajalci/podjetja/lokalna skupnost);
- makroravni (država / družba).

Za celovit odziv na izzive dolgožive družbe je treba tudi čim prej sprejeti strateške usmeritve na področju družinske in migracijske politike.

Z vidika sistemov socialne zaščite, ki vključujejo pokojninski sistem, zdravstveno varstvo in dolgotrajno oskrbo, se bomo morali resno začeti pogovarjati o novem modelu tako organizacije kot financiranja, saj so obstoječe rešitve finančno nevzdržne, uporabniku večkrat neprijazne, z organizacijskega vidika pa tudi razpršene in z vidika demografskih trendov za določene populacijske skupine neustrezne in nezadostne.

Ureditev dolgotrajne oskrbe, univerzalno dostopno zdravstveno varstvo in večja vlaganja tako posameznikov kot države v zdrav življenjski slog bodo ključni za kakovost življenja v celotnem življenjskem obdobju.

Opolnomočenje posameznika, možnost izbire in v posameznika usmerjen sistem tako zdravstvenega varstva kot dolgotrajne oskrbe zahteva temeljito spremembo pristopa in konceptov.

S predlogom novega zakona o dolgotrajni oskrbi bi radi zagotovili izvajanje dolgotrajne oskrbe kot integrirane dejavnosti socialnih in zdravstvenih storitev; naš cilj je omogočiti ustrezno oskrbo in varnost vsem, ki potrebujejo pomoč pri osnovnih in podpornih dnevni aktivnostih, ne glede na to, ali bivajo doma, v varstvenih ustanovah ali kako drugače – v varovanih stanovanjih ali bivalnih skupnostih, ter spodbujati samostojnost.

Zakon bo zagotovil tudi večjo podporo neformalnim oskrbovalcem in razbremenil posameznike ter družine. Ohranili bomo možnost denarnega prejema in uvedli usposabljanja in svetovanje za neformalne oskrbovalce, omogočili bomo nadomeščanje v času bolniškega ali letnega dopusta in sodelovanje s formalnim timom za dolgotrajno oskrbo na domu. Predlagamo tudi razširitev pravice do družinskega pomočnika.

Dolgotrajna oskrba bo univerzalna pravica, dostopna vsem, ne glede na socialno-ekonomski status ali starost. V kolikor je uporabnik upravičen do socialnih transferjev, bo v institucionalnem varstvu lahko zaprosil za sofinanciranje stroškov bivanja, saj se bodo iz javnih virov za dolgotrajno oskrbo sofinancirale le storitve dolgotrajne oskrbe. Med storitve smo vključili tudi storitve za ohranjanje in spodbujanje samostojnosti, ki zajemajo storitve rehabilitacije za ohranjanje samostojnosti in preprečevanje poslabšanja stanja, IKT-storitve in storitve svetovanja, vključno s svetovanjem za prilagoditev bivalnega okolja.

V predlogu novega zakona uvajamo nove mehanizme in orodja za večjo integracijo storitev dolgotrajne oskrbe, vse od enotnega načina ocenjevanja upravičenosti do dolgotrajne oskrbe, interdisciplinarnih mobilnih timov oskrbovalcev, integriranega nadzora in integrirane mreže izvajalcev. Jasno bomo določili, katere pogoje morajo izvajalci izpolniti in kakšne standarde zagotavljati za kakovostno in varno izvajanje storitev dolgotrajne oskrbe.

Predlog zakona predvideva obvezno zavarovanje za dolgotrajno oskrbo, po enakem načelu, kot ga imamo za zdravstveno varstvo. V novo zavarovanje bi povezali vse obstoječe vire, ki jih za dolgotrajno oskrbo

namenjamo že zdaj, ter zagotovili dodatno potrebne vire. Namensko zbiranje sredstev za sofinanciranje storitev dolgotrajne oskrbe bo sledilo solidarnostnemu načelu.

Miroljub Ignjatović

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Osnovni izzivi

Osnovni izziv je, kako zagotoviti socialno varnost vse večjemu delu populacije, ki se srečuje z fleksibilnimi in vse pogostejše tudi s prekarnimi oblikami zaposlovanja in dela. Destandardizacija načinov zaposlovanja in dela – ob svetovnih trendih, kot sta globalizacija in vedno novejša tehnologija (četrti industrijska revolucija), ter ob nespremenjenih standardih sistemov socialne varnosti, ki še vedno temeljijo na postulatih delocentrične družbe (pravice, ki izhajajo predvsem iz redne zaposlitve za nedoločeni čas s polnim delovnim časom) – v praksi pomeni prenos tveganja in negotovosti na posameznika in dolgoročni razkroj te družbe tako na ravni družbenega sistema kot na ravni posameznika. Ne gre samo za večanje družbene neenakosti in vprašanje socialne varnosti v materialnem smislu, temveč tudi za psiho-fizične posledice, ki jih taki trendi povzročajo med člani te družbe in v družbi kot celoti.

Naslednji izziv je tudi strukturna brezposelnost na slovenskem trgu dela, ki je deloma povezana s promocijo čim množičnejšega vstopa mladih generacij v terciarno izobraževanje (tudi po strategiji Evropa 2020) in z izbiro mladih pri nadaljevanju izobraževanja na terciarni ravni, po drugi strani pa tudi močno povezana z razvojem slovenskega gospodarstva. Dejstvo, da bodo delodajalci v 2017 »najpogostejše iskali delavce za preprosta dela v predelovalnih dejavnostih, vznike težkih tovarnjakov in vlačilcev, prodajalce, varilce, orodjarje, čistilce, strežnike in gospodinjske pomočnike v uradih, hotelih in drugih ustanovah, zidarje, varnostnike, komercialne zastopnike in kuharje« (Napovednik zaposlovanja 2016/II, ZRSZ 2017), kaže na veliko razhajanje med željami družbe (prehod k družbi znanja) in mladih (kakovostna delovna mesta z visoko plačo in dobrimi delovnimi razmerami) ter realnostjo (kvalifikacijsko nezahtevna delovna mesta z nizko plačo in slabimi delovnimi razmerami).

Rešitve in ukrepi

Potrebno bo oblikovati trg dela in politiko zaposlovanja, ki bosta omogočala posameznikom lažje zaposlovanje na kvalitetnih delovnih mestih (definicija dostojnega dela ILO) in ne v prekarne oblikah, ali pa ustvariti razmere, v katerih bodo tudi tisti v prekarne oblikah zaposlovanja imeli zadostno socialno varnost (npr. koncept flexicurity oziroma koncept varne prožnosti) ne glede na njihov trenutni položaj na trgu dela.

Dolgoročno pa se bo slovenska družba oziroma njeni politični predstavniki morali odločiti, do katere meje bomo ob vdorih različnih trendov iz tujine še pripravljene zniževati standarde na področju trga dela (pa tudi na drugih področjih), ki posledično pomenijo tudi zniževanje življenjskega standarda populacije (vključno z nižjo kupno močjo t. i. srednjega razreda) in kje bodo postavili mejo, prek katere ne bomo šli.

Glede na dolgoročne trende na področju trga dela (prekarizacija, četrti industrijska revolucija in njene posledice), ki pomenijo vedno večjo prisilno (in včasih tudi prostovoljno) dekomodifikacijo državljanov, pa bi bilo dobro imeti v mislih uvajanje univerzalnega temeljnega dohodka – zagotavljanja socialne varnosti državljanom ne glede na njihov status na trgu dela ter preveriti, kakšne so možnosti zanj.

Trije največji strukturni problemi na trgu delovne sile v Sloveniji z vidika položaja delavcev so: pravna segmentacija trga delovne sile, normalizacija kršitev delovnega prava in zastarelost tarifnih delov kolektivnih pogodb v zasebnem sektorju.

1.) Segmentacija trga delovne sile se je razvila postopno kot obvod dogovora med vlado in sindikati v prvi polovici 90. let o režimu socialnega partnerstva in primerjalno visoki stopnji pravne zaščite instituta zaposlitve za nedoločeni čas. Ker je gospodarstvo izvedlo prehod v smeri postfordistične variabilne proizvodnje, je potrebovalo korpus fleksibilne delovne sile in država mu ga je omogočila na prekarne segmentih trga delovne sile. Njihov obseg se je postopno povečeval in danes dosega (izmerjeni deleži so odvisni od metodologije) že blizu polovice vseh zaposlenih oz. celo nekaj prek polovice vseh delovno aktivnih. Država skuša z zakonskimi spremembami v zadnjih letih zaježiti ta trend, podražiti prekarne oblike zaposlovanja in zajamčiti več pravic iz dela prekarno zaposlenim.

2.) Dodatni problem so množične kršitve delovnega prava, ki v praksi relativizirajo tudi pravice, ki so pravno zagotovljene zaposlenim za nedoločeni čas v nekaterih panogah. Najbolj množične kršitve so podaljševanje delovnika z zakonsko predpisanih osem na verjetno dejanskih deset ur dnevno, neizplačevanje plač ali delov bruto plač v nizko produktivnih panogah z zaostreno konkurenco in nezakonito prekarno zaposlovanje kljub elementom delovnega razmerja. Navedene in še nekatere druge kršitve so normalizirane, postale so predpostavka proizvodnih stroškov in del poslovnega modela, zato jih morajo izvajati vsi delodajalci, če hočejo ostati konkurenčni. Zlasti problematične so periferne panoge, kot so gradbeništvo, prevoznništvo, gostinstvo, varovanje in čiščenje, drobni sektor, vključno z družbami z omejeno odgovornostjo, na udaru so posebej migrantski delavci. Ključna težava je neučinkovitost državnega nadzora, zlasti kadrovska podhranjenost Inšpektorata za delo. Z normalizacijo navedenih oblik izkoriščanja in intenzifikacije dela se Slovenija umešča med države, ki razvojno stavijo na socialni »damping«. Brez ureditve prekarne segmentov trga delovne sile, v katerih delodajalci realno plačujejo premalo socialnih prispevkov, bo na daljši rok ogrožena tudi finančna stabilnost javnih zavarovalnih skladov oz. socialne države.

3.) Slovenija je v 90. letih izbrala model koordiniranega tržnega gospodarstva, v katerem so delovna razmerja regulirana tudi s kolektivnimi pogodbami. Te z razširjeno veljavnostjo formalno pokrivajo skoraj vso delovno silo. Od prve polovice 90. let do prevzema evra je bilo upravljanje plačne politike prek socialnega partnerstva pomemben instrument makroekonomske politike, omogočilo je brzdanje inflacije, razvojno usmerjeno akumulacijo kapitala in prevzem evra. Od leta 2006 ni več krovne kolektivne pogodbe za zasebni sektor, pa tudi enotni plačni sistem v javnem sektorju iz leta 2008 ne omogoča več makrobalansiranja plač glede na rast produktivnosti in inflacijo. Tako je znatno zvišanje minimalne plače leta 2009, ki je bilo nujno zaradi inflacije in zaostajanja realne kupne moči najslabše plačanih delavcev, prehitelo pozicije najnižjih tarifnih skupin v kolektivnih pogodbah zasebnega in javnega sektorja. Te nimajo mehanizma za letno prilagajanje celotne plačne lestvice spremenjenim makroekonomskim okoliščinam. Zato je malo nad minimalno plačo nastalo široko območje uravnilovke, ki je destimulativna za srednje

kvalificirane kadre. Najslabše plačani v javnem sektorju so realno prikrajšani za napredovanja. V zasebnem sektorju pa je zaostanek najnižjih tarifnih skupin po panožnih kolektivnih pogodbah za minimalno plačo tolikšen, da je povzročil prehod od panožne kolektivne k (največ) podjetniški regulaciji plačne politike ali celo k individualnemu, čisto tržnemu določanju plač. V kombinaciji z neredom na področju pravic iz dela in delovnih pogojev in zlasti v kombinaciji z nedavno finančno in gospodarsko krizo je to vodilo v zaostrovanje izkoriščanja in intenzifikacije dela. Vendar so iskani srednje in višje kvalificirani delavci izkoristili evropski trg delovne sile in začeli dnevno ali trajno migrirati v druge, bolj urejene države. Zato v današnji konjunkturi začenja primanjkovati določenih poklicnih profilov, delodajalci jim morajo ponujati vse višje plače, boljše delovne razmere in bolj korektne odnose. To pomeni, da bi bil lahko urejeni in višje produktivni del gospodarstva znova zainteresiran za okrepitev neokorporativistične regulacije, če so temu izzivu dorasli tudi sindikati in vlada. V nasprotnem primeru bo učinek sedanjih trendov nadaljnje plačno razslojevanje delovne sile na iskano in periferno.

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti RS

Na Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti smo na področju trga dela in razvoja sistemov socialne varnosti v preteklih letih pristopili k reševanju dveh, po mojem mnenju, ključnih izzivov na področju trga dela, ki sta:

- porast uporabe netipičnih oblik dela in razvoj novih oblik dela na podlagi sodobnih IKT;
- demografija.

Gre za dve vprašanji, ki sta neogibno povezani z razvojem trga dela v Sloveniji, pa tudi razvojem države blaginje oz. ohranitve sistemov socialne varnosti in ravni zaščite, ki ga le-ti ponujajo posameznikom.

Kot ugotavljata dr. Kanjuo Mrčela in dr. Ignjatović, so destandardizacija načinov zaposlovanja (numerična prožnost, zaposlovanje za določeni čas, zaposlitve s skrajšanim delovnim časom, samozaposlovanje) in organizacije dela (funkcionalna prožnost, prostorska in časovna prožnost) posledica ekonomskih in družbenih sprememb (tržni pritiski, spreminjanje načinov dela in življenja) pozne (post)moderne družbe.² Glede na to da je slovenska družbena in gospodarska realnost neogibno povezana s temeljnimi globalnimi trendi na tem področju, tako ni mogoče načrtovati ukrepov, ki ne bi upoštevali potreb slovenskega gospodarstva po konkurenčnosti in mednarodni primerljivosti ureditve, po drugi strani pa je treba zagotoviti spoštovanje minimalnih pravnih, ekonomskih in socialnih standardov na področju dela in ohranitev oz. krepitev sistemov socialne države.

V skladu z navedenim je treba v Sloveniji dodatno okrepiti nadzorne institucije na trgu dela ter vzpostaviti pravni okvir, ki bo omogočal učinkovit nadzor in sankcioniranje kršiteljev na področju nezakonite uporabe netipičnih oblik dela. Ob tem je treba pristopiti k identifikaciji in odpravi morebitnih sistemskih razlogov za takšno ravnanje na strani delodajalcev in delavcev. Hkrati pa se je treba zavedati, da se narava in vsebina dela spreminjata, kar neposredno vpliva tudi na spremembe razmerja med delavcem in delodajalcem, ter da ni mogoče vsake uporabe netipične oblike dela neposredno označiti kot neustrezne ali prekarne. Naloga države in ne nazadnje socialnih partnerjev pa je, da v primerih namenske in zakonite uporabe netipičnih oblik dela zagotovijo dosledno spoštovanje pravnih, ekonomskih in socialnih standardov na vseh ravneh.

V Sloveniji se je v zadnjih 50 letih pričakovana življenjska doba podaljšala za dobrih 11 let na več kot 77 let za moške in več kot 83 let za ženske. V prihodnjih 50 letih se bo pričakovana življenjska doba podaljšala še za šest ali sedem let. Pred 50 leti se je na 1.000 prebivalcev rodilo več kot 18 otrok, danes se jih komajda 10 ali, z drugimi besedami, skoraj 10.000 manj na leto. Gre za podatka, ki najbolj nazorno pokažeta, kaj se bo z nami kot družbo dogajalo v prihodnjih 50 letih. Že danes je tako neovrgljivo dejstvo, da nas bo v

² Kanjuo Mrčela, A., Ignjatović, M. (2015): Od prožnosti do prekarnosti dela: stopnjevanje negativnih sprememb na začetku 21. stoletja. Teorija in praksa, 52 (3): 350–381.

prihodnosti vse manj in da bo naša družba vse starejša.

Demografske napovedi, stanje na trgu dela in položaj starejših v družbi v prihodnosti od nas zahtevajo takojšnje in usklajeno ukrepanje. Dvig stopnje delovne aktivnosti starejših mora postati naš skupen cilj, saj bomo le tako lahko zagotovili delovanje trga dela, ustrezno socialno varnost starejšim in ohranitev sistemov socialne države. Zavedati pa se moramo, da se začnejo ukrepi za podaljševanje delovne aktivnosti na začetku karijerne poti posameznika. Le zdrav, motiviran in usposobljen delavec bo namreč lahko nadaljeval z delom tudi pri višji starosti, če mu bo to seveda omogočalo delovno okolje in bodo to spodbujali tudi družbeni odnosi in vrednote.

K reševanju navedenih dveh problemov je ministrstvo pristopilo tako na teoretično-analitični ravni (strateški dokumenti Za dostojno delo, Starejši na trgu dela, Strategija dolgožive družbe, Bela knjiga o pokojninah) kot s povezovanjem različnih deležnikov na tem področju (npr. organizacija mednarodne konference z udeležbo predstavnikov ključnih institucij in socialnih partnerjev). S tem nam je uspelo omenjena dva izziva postaviti na dnevno agendo vseh deležnikov in posledično spodbuditi vse k ukrepanju na različnih ravneh. Hkrati pa na ministrstvu s posamičnimi ukrepi (sprememba delovne zakonodaje, nova strategija varnosti in zdravja pri delu, projekti EU ...) spodbujamo hitrejše ukrepanje na teh področjih.